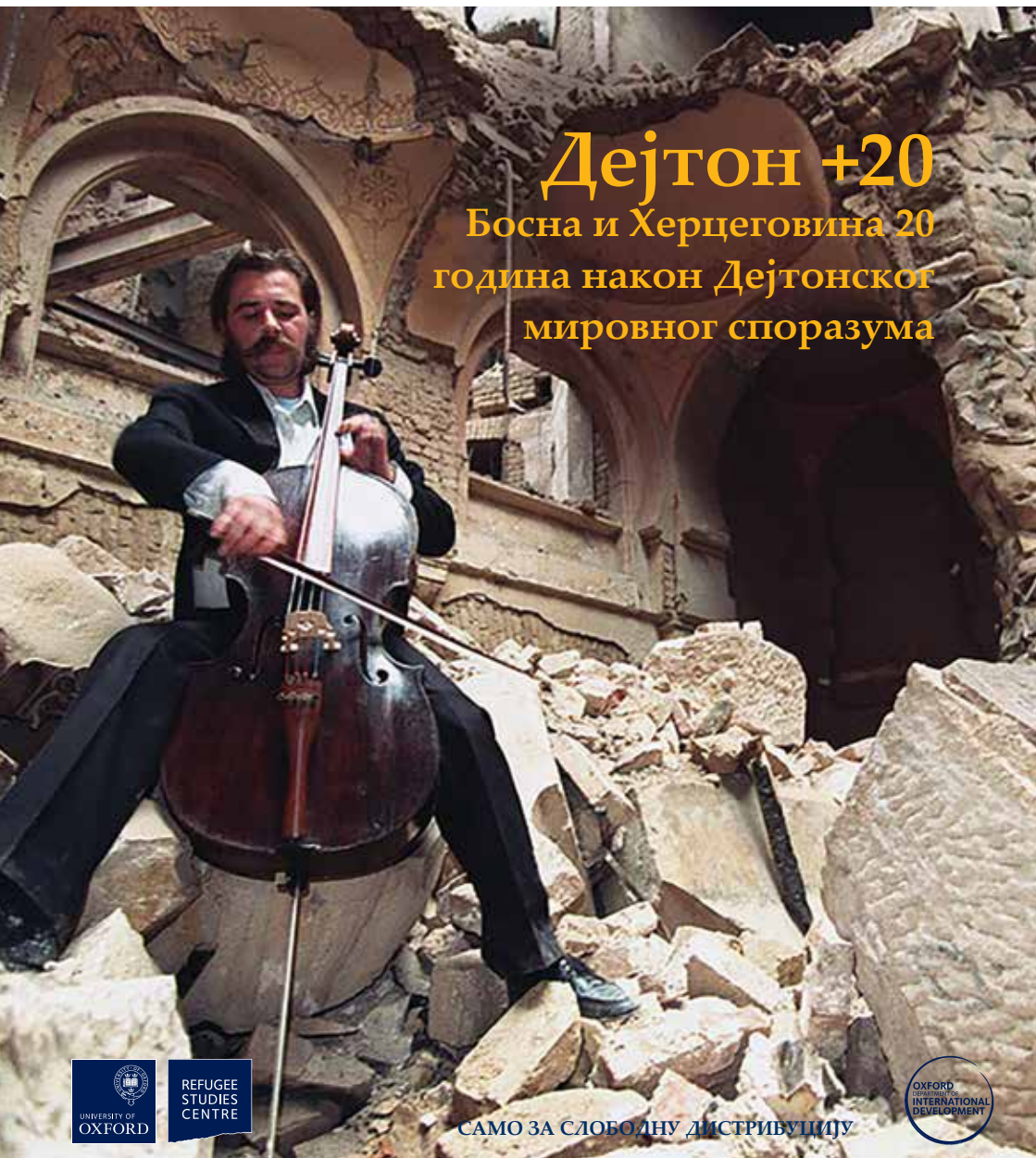

FORCED MIGRATION

review

Издање 50
септембар 2015

Часопис о присилним миграцијама

Дејтон +20
Босна и Херцеговина 20
година након Дејтонског
мировног споразума

Дејтон +20

- 4 Предговор: Суочавање са наслијеђем насиља**
Валентин Инцко
- 6 Анекс 7: Зашто га и даље разматрамо?**
María del Pilar Valledor Álvarez
- 7 Политичке и друштвене посљедице сталне расељености у БиХ**
Лана Пашић
- 9 Босна и Херцеговина 20 година након Дејтона**
Andrew Mayne
- 12 Рјешавање продужене избјегличке ситуације путем регионалног процеса**
Олга Митровић
- 16 Гласови расељених особа**
Claudia Meyerhoefer
- 18 Имовинска права и обнова у босанском процесу повратка**
Inmaculada Serrano
- 21 Рјешавање дуготрајне расељености кроз програме социјалног становања**
Marc D'Silva и Санела Имамовић
- 24 Постављање правих питања у истраживању психосоцијалне добробити**
Селма Поробић
- 26 Ратне подјеле школа у доба мира**
Valery Perry
- 28 Презиме им је «избјеглица»: Повратак и локални активизам**
Peter Lippman
- 32 Недостаци Дејтонског мировног споразума по питању људских права**
Lisbeth Pilegaard и Јасминка Џумхур
- 34 Када се жене изоставе из мировних преговора**
Горана Млинаревић, Нела Поробић Исаковић и Madeleine Rees
- 37 Тумачења Анекса 7: Испитивање утицаја на избјеглице које су остале у УК**
Gayle Munro
- 39 Гласање у одсутности и његова улога у подстицању повратка**
Ђорђе Стефановић и Neophytos Loizides
- 42 Дом након Дејтона: Интерно расељене особе у Сарајеву**
Gruia Badescu
- 44 Збирни ефекат расељености због сукоба и због природне катастрофе у Босни и Херцеговини**
Wesli H Turner
- 46 Приједор: Поновно замишљање будућности**
Дамир Митрић и Судбин Мусић
- 48 Масовне евакуације: Учење из прошлости**
Caelin Briggs
- 49 Враћање Босни: Ретроспективни поглед на наслијеђе сукоба**
Brad K Blitz

Насловна страна

Локални музичар Ведран Смаиловић - који је постао познат као 'Сарајевски виолончелист'- свира у напала срушеној Националној библиотеци у Сарајеву, током рата у БиХ. 12. септембар 1992.

Фотографија: Mikhail Evstafiev www.evstafiev.com

Ведран Смаиловић свирао је виолончело у Сарајевском гудачком квартету, Сарајевској опери, Сарајевској филхармонији, Симфонијском оркестру Радио-телевизије Сарајево и Народном позоришту у Сарајеву. Редовно је свирао виолончело у разрушеним зградама и на сахранама током опсаде Сарајева, често изводећи Албинонијев Адађо у те-молу. Напустио је град 1993.

У априлу 2012, Смаиловић се вратио у Сарајево, 20 година након избијања рата: <https://vimeo.com/39846516>.

Часопис о присилним миграцијама

Forced Migration Review

пружа простор у оквиру којег се редовно размјењују практична искуства, информације и идеје међу истраживачима и истраживачицама, избјеглицима и међународно расељеним особама, као и онима који с њима раде.

Редовно га на енглеском, арапском, шпанском и француском језику објављује Центар за студије о избјеглицима Одјељења за међународни развој Универзитета у Оксфорду.

Редакција

Marion Couldrey и Maurice Herson (уредништво)

Andonis Marden (асистент за финансије и промоцију)

Sharon Ellis (асистенткиња)

Forced Migration Review

Refugee Studies Centre
Oxford Department of International
Development, University of Oxford,
3 Mansfield Road,
Oxford OX1 3TB, UK

fmr@qeh.ox.ac.uk

Skype: fmreview

Tel: +44 (0)1865 281700

www.fmreview.org

Изјава о ограничењу одговорности

Мишљења објављена у FMR-у не представљају нужно ставове уредништва, Центра за студије о избјеглицима ни Универзитета у Оксфорду.

Ауторска права

Сав штампани и електронски материјал FMR-а може слободно да се репродукује уз навођење извора 'Forced Migration Review www.fmreview.org'. Више информација потражите на нашој веб-страници.

ISSN 1480-9819

Дизајн: Art24
www.art24.co.uk

Штампа: Oxuniprint
www.oxuniprint.co.uk

Уредничка ријеч

Двадесет година након потписивања Дејтонског мировног споразума 19 у новембру 2015. године, и даље се на Западном Балкану осјећају посљедице сукоба, као и дугорочни ефекти расељености.

Ово издање Часописа о присилним миграцијама (FMR) највише се бави темом повратка. Неке од особа које су протјеране из својих домова нису у њих могле да се врате; неке су се вратиле али су с муком поновно изградиле живот. Споразум је можда означио крај рата, али његово спровођење још увијек није окончало људску патњу и социјалну кризу.

Како каже један од аутора, "Након двадесет година, вријеме је за преиспитивање пројекта повратка." Адекватан је тренутак да се испитају случајеви особа које су расељене из Босне и Херцеговине, али и унутар ње због рата од 1992. до 1995. те да се размотре 'лекције' које би се могле извући из успјеха и неуспјеха Дејтонског мировног споразума. Те лекције су врло значајне за тренутне кризе – попут оне у Сирији или Украјини – и заслужују пажњу.

Желимо захвалити Селми Поробић (Центар за студије о избјеглим и расељеним особама Универзитета у Сарајеву) и Erin Mooney (United Nations Protection Capacity/ProCap – Заштитни капацитет Уједињених нација) на помоћи коју су пружиле као саветнице за посебну тему овог издања. Такође захваљујемо организацији Catholic Relief Services-USCCB (Католичка служба помоћи), Министарству вањских послова Швајцарске и Регионалном уреду за Европу UNHCR-а на финансијској подршци.

Овај број часописа доступан је на интернету, на адреси www.fmreview.org/dayton20-serbian.

Молимо вас да ово издање даље дијелите на својим мрежама, да га споменете на Twitter-у и Facebook-у и додате га на листе референци.

Ово издање ће бити доступно на интернету (уз пратећи проширени сажетак садржаја) на енглеском, арапском, француском, шпанском, босанском и српском језику. Међутим, због недостатка средстава, FMR 50 ћемо штампати само на енглеском, арапском, босанском и српском.

Ако желите штампане примјерке, контактирајте нас е-поштом: fmr@qeh.ox.ac.uk.

Издања у припреми:

- 'Destination: Europe' (Дестинација: Европа) – излази у децембру 2015. године. Издање се односи на сложеност европске дебате о азилу, која се посматра у једном ширем контексту.
- 'Thinking ahead: displacement, transition and solutions' (Размишљамо унапријед: расељеност, транзиција и рјешења) – излази у мају 2016. године. За више детаља, посјетите www.fmreview.org/forthcoming.

Пратите нас на Facebook-у и Twitter-у, а можете се и пријавити на сљедећем линку: www.fmreview.org/request/alerts да вам повремено шаљемо новости е-поштом.

Marion Couldrey и Maurice Herson
Уредништво, Forced Migration Review

Предговор: Суочавање са наслијеђем насиља

Валентин Инцко

Разарање које су оркестрирале политичке, војне и паравојне вође у прошлој генерацији наставља злокобно да утиче на регију Западног Балкана и након што су многи од одговорних осуђени за своје злочине. Баш као што је наслијеђе силовања, убиства и геноцида почињеног током сукоба оставило дубоке ожиљке, тако је и идеологија етнотериторијалног национализма отровала друштва у регији.

Овом сложеном темом бави се ово издање часописа *Forced Migration Review* (Часопис о присилним миграцијама). Чланци тематизују научене лекције стечене током рада и истраживања на Западном Балкану у протеклих 20 година. Овакав приступ, оријентисан ка пракси, представља алат за ефикасније бављење проблемима с којима се суочава међународна заједница у овој регији, али и шире, и због тога снажно подржавам њихов рад.

Борба против етничких подјела

У Босни и Херцеговини (БиХ), циљ стварања етнички хомогених државица зауставља је Дејтоном, али доминација етничке политике није заустављена. На различите начине је зацементирана. Иако мировни споразум – Дејтонски мировни споразум – експлицитно предвиђа повратак свих избјеглица и расељених лица у своје предратне домове и захтијева од власти да подрже и олакшају овај процес, он се такође ослања на добру вољу власти које често сматрају да њихов политички интерес лежи у одржавању етничких подјела.

Значајан број лица је остварио своје право на повратак – важно је имати на уму овај успех. Али је истина и то да су се моћне елите наставиле опирати реинтеграцији земље, очито дјелујући мимо одредби уставног рјешења. Јавни званичници – од општинских службеника до оних на високим позицијама – опструирали су повратак. Заиста, у деценији послије рата, високи представник је морао снажно да интервенише да би се опструкција

зауставила. Међутим, радило се о нечем другом: о напору да се етницитет зацементира као једини друштвени и политички темељ. То је политика којој морамо да се наставимо одупирати.

Они који су покушавали да консолидују резултате присилне миграције често као да су вјеровали да су њихови напори принципијелни. Прихватили су аргумент да лица са различитим обичајима и вјеровањима не могу мирно да живе заједно. Нису у праву. Њихова визија и њихове тврдње су у супротности с увјерљивим доказима из других дијелова свијета да друштва која обухватају сложене и измијешане идентитете могу и успијевају да напредују. Супротно је то такође историјским налазима из БиХ, друштва које је већ вијековима модел успјешног – често плодног – суживота различитих религија и културних традиција.

Вјерујем да ирационално прихватање начела подијељености подржава бројне проблеме који се разматрају на страницама које слиједи. Присилна миграција – 'етничко чишћење' – која је извршена на Западном Балкану током 1990-их није у потпуности и универзално схваћена као морални, али и политички неуспјех, а њено наслијеђе сумње и ината и даље осујећује напоре да се преокрену демографске дисторзије створене насиљем. Потребно је да се све директније суочава с овим кључним изазовом у будућности.

Многа лица у Босни и Херцеговини, која раде уз активну подршку међународне заједнице, одлучна су да се баве овим политичким изазовом. Њих и жртве рата, као и будуће генерације, дужни смо да подржавамо и даље. Дуга је то и тешка борба, али ће, сигуран сам, дугорочно гледајући, довести до побједе реинтеграције над подјелама.

Валентин Инцко, високи представник у Босни и Херцеговини. За више информација, молимо да контактирате sarajevo.rd@ohr.int.

Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини

Општи оквирни споразум за мир, познат и као Дејтонски мировни споразум, Дејтонски споразум, Паришки протокол и Дејтонско-паришки споразум, представља мировни споразум који је постигнут у бази зрачних снага Wright-Patterson близу Дејтона, савезна држава Охајо, Сједињене Државе, у новембру 1995., и формално потписан у Паризу 14. децембра 1995. године. Споразумом је окончан рат у БиХ који је почео у априлу 1992. године.

Политичке појеле у Босни и Херцеговини (БиХ) које су створене Дејтонским мировним споразумом подразумевају два 'ентитета' – Федерацију БиХ, са већинским бошњачким и хрватским становништвом, као 'конститутивним народима', и Републику Српску, са већинским српским становништвом, а од 1999. године и Брчко дистрикт, као посебну самоуправну административну јединицу под суверенитетом БиХ. Текст Споразума на интернету www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

Анекс 7: Зашто га и даље разматрамо?

María del Pilar Valledor Álvarez

Анекс 7 Дејтонског мировног споразума осмишљен је да ријеши проблем расељавања 2,2 милиона људи током рата у БиХ 1992-1995. Овај проблем још увијек није ријешен.

Сукоб сепаратистичких и етничких интереса на Балкану довео је до рата почетком 1992. године у којем је употреба насиља над цивилима шокирала свијет. Управо током овог сукоба скована је фраза 'етничко чишћење' да би се описали гортура, силовање, насумична убојства, затварање у заробљеничке логоре и протјеривање хиљада цивила из њихових домова и градова у сврху постизања етничке 'чистоће'. Процјењује се да је 263.000 људи погинуло и да је више од два милиона људи – од предратних 4,4 милиона становника – расељено.

Од укупног броја расељених, око милион је остало у земљи, а до 1,2 милиона је избјегло у друге земље. Немачка је примила око 350.000 избјеглица, Хрватска око 300.000 и Аустрија 80.000, а слиједи Словенија са више од 33.000 и Швајцарска са готово 27.000. Холандија и Данска су примиле по 23.000 избјеглица, Уједињено Краљевство 12.000 и Норвешка 13.000. Око 610.000 избјеглица били су Бошњаци, 307.000 Босански Хрвати, 253.000 Босански Срби и 23.000 остали.

Дејтонским мировним споразумом, који је потписан 21. новембра 1995. године, окончан је рат.

Анекс 7 Споразума осмишљен је као пресудни елемент за будућу стабилност у регији, јер је њиме признато право свих расељених особа да се врате у домове из којих су потекли, да приме накнаду за имовину коју, из било којег разлога, не могу да врате. Надаље, од страна у Споразуму захтијевало се да спроведу план репатријације који је требало да изради Високи комесаријат Уједињених нација за избјеглице. Стране су такође морале да се обавезу да ће пружити неопходну помоћ и подузети неопходне политичке, економске и социјалне мјере да обезбиједе добровољни повратак избјеглица и расељених особа. Независна комисија,

са сједиштем у Сарајеву, споразумом је задужена да рјешава имовинске и компензационе предмете. Међутим, четири године рата оставиле су наслијеђе неповјерења које је осујетило наду да ће се они који су расељени једноставно и спремно вратити да живе мирно једни крај других.

Наставила се ова клима неповјерења и страха међу различитим етничким групама, а многи су одбили да се врате кућама. Међу онима који су се вратили, многи су претрпјели дискриминацију у настојању да приступе тржишту рада или другим јавним услугама, попут здравства или образовања. Заштита повратника и њихових домова, посебно у случају мањина, била је суштинска за почетни успјех репатријације, а активнија укљученост мултинационалних снага за очување мира (СФОР) након рата могла је да буде пресудна да се број повратника у тој раној фази повећа. Поред свих ових потешкоћа, вршио се притисак на одређене европске земље да изврше репатријацију стотина хиљада босанских избјеглица упркос недостатку средстава да се порушене куће обнове, нове изграде или да се измире компензациона потраживања.

Ограничен успјех спровођења Анекса 7 вуче коријене из самог Дејтонског мировног споразума, из преговарача и потписника који су сигурност повратка мањина повјерили истим оним властима које су налагале етничко чишћење током рата. Потписивањем Споразума окончан је рат, али двадесет година након тога и даље постоје хиљаде људи који су расељени те и даље постоји потреба да се изнађу рјешења за наслијеђе рата.

María del Pilar Valledor Álvarez
pvalledora@yahoo.es
Докторица права, Универзитет Реј Хуан Карлос.

Политичке и друштвене посљедице сталне расељености у БиХ

Лана Пашић

Двадесет година након Дејтона, неуспјех да се омогући учинковит повратак избјеглица и интерно расељених особа имао је друштвене и политичке посљедице и на локалном и на државном нивоу.

Ратови на Балкану 1990-их узроковали су масовно расељење унутар регије. Србија, Црна Гора и Хрватска примиле су око 40 % избјеглица из Босне и Херцеговине (БиХ), док су Аустрија, Њемачка, Канада такође примиле велики број људи. Стотину хиљада људи изгубило је живот у сукобу, а два милиона – скоро пола становништва БиХ – расељено је, од чега је милион људи интерно расељено. Иако је мировни споразум, потписан 21. новембра 1995. године у Дејтону, савезна држава Охајо, укључивао и одредбу о повратку избјеглица и интерно расељених особа мјесту свог поријекла, и након двадесет година посљедице расељености још увијек потресају друштвено ткиво, политички контекст и економију земље.

У прве двије године након рата, велики број људи вратио се из иностранства – али углавном на подручја гдје је доминирала њихова етничка група (такозвани већински повратак). ‘Мањински повратак’ – расељене особе које би сада припадале етничкој мањини у мјестима поријекла – добио је на снази тек почетком 2000-их, а до средине 2000-их постало је очигледно да је већина ‘повратака’ заправо ‘измишљена’. Људи би се вратили и регистровали у мјесту поријекла само да би повратили а потом продали своје некретнине, након чега би се вратили у мјеста гдје је њихова етничка група представљала већинско становништво. То је посебно био случај са Србима у Сарајеву, који су се претежно насељавали у српском дијелу града, који припада Републици Српској.

Неке расељене особе одлучиле су да се не врате због претрпљених траума и сталног осјећаја несигурности, друге због недостатка економских прилика. Расељена популација често се суочава са високом стопом сиромаштва и ограниченим приступом

социјалним и здравственим услугама. Можда нису у могућности да финансирају свој повратак или поправак својих пријератних домова; уз то је проналажење посла и реинтегрисање у економију која већ има невјероватно високу стопу незапослености посебно тежак задатак за особе из мањинске етничке групе. Тамо гдје је повратак остварен, обично се враћају старији и економски неактивни становници, што утиче на динамику живота заједнице и самим тим нарушава потенцијал за економску активност и развој на том подручју.

Избјеглице и интерно расељене особе од повратка може да одврати природа реструктурисане државе у којој је, на примјер, образовни систем подијељен по етничким линијама и гдје већинске етничке групе имају одвојене наставне планове и програме за предмете као што су историја, језик и вјеронаука. Такође, већина интерно расељених особа, посебно оних млађих, сада су већ успјели да изграде нове животе и друштвени капитал у новим мјестима пребивалишта, те више немају никаквих веза са мјестом поријекла нити жељу да се тамо врате.

Политичке и друштвене посљедице

Босна и Херцеговина била је етнички најмјешовитија република у бившој Југославији, са високим степеном међусобног поштовања, толеранције и суживота. Но, расељење великог броја људи током ратног сукоба изазвало је **демографске промјене** у етничком саставу градова и села. Иако се Анексом 7 Дејтонског мировног споразума БиХ покушао вратити њен мултиетнички карактер, ‘ентитетске линије’¹ су пратиле ратне подјеле, а када се расељено становништво углавном

Сарајево, 1996.

није вратило у своја пријератна мјеста пребивалишта, етничка хомогеност постала је још израженија. Резултат је био стварање одвојених, скоро моноетничких заједница са јако мало мијешања становништва.

Те ентитетске линије не представљају само институционалне и структурне границе, већ и емоционалне и психолошке баријере. Хетерогене, мијешане заједнице биле су поприште најсуровијих борби и повратак у ова мјеста до сада је био спор и тежак. У мјестима гдје је повратак заиста остварен, још увијек постоји висок степен **неповјерења** и у неким случајевима етничке нетолеранције, са јако мало потенцијала да се изграде јаке и интегрисане заједнице.

Неповјерење, нетолеранција и недостатак интеграције на нивоу заједнице заузврат су резултирали неуспјелим покушајима **помирења** и на нивоу заједнице и на нивоу државе. Чак и тамо гдје је дошло до мањинског повратка, он није нужно потпомогао процес помирења; то што дијеле животни простор не мора да значи да су етничке групе ријешиле проблеме из прошлости и да су опростиле једне другима. И док људи из различитих етничких група још увијек живе одвојено, промотори националистичке политике

и потенцијалног отцјепљења настављају позивати на подјеле, обнављајући тиме **политичку нестабилност** у земљи.

Иако је Анекс 7 Дејтонског мировног споразума створио правни оквир и оквир за развијање политика повратка избјеглица и интерно расељених особа с циљем поновне изградње међусобног повјерења и поштовања, касније политике и приступи нису успјели да обезбиједу дугорочни повратак а самим тим ни дугорочну стабилност и изградњу заједница. Иако већина становника БиХ само жели да види напредак и боље прилике, приступ повратку избјеглица и интерно расељених особа заправо је наставио одржавати политичку и економску нестабилност тако што је учврстио етничке подјеле. Недостатак међуетничке интеграције у заједницама, до које је могло да дође захваљујући повратку, такође је резултирао пропуштеном приликом за помирење.

Лана Пашић
лана.pasic@gmail.com @Lana_Pasic
 Списатељица и савјетница за развој из Босне и Херцеговине и стална сарадница и уредница Balkananalysis.com.

1. Дејтонски мировни споразум подијелио је БиХ на два 'ентитета': Федерацију БиХ и Републику Српску.

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

Босна и Херцеговина 20 година након Дејтона

Andrew Mayne

Предстојеће двије и по године представљају вјероватно посљедњу прилику да се постигне оно што је зацртано Анексом 7 Дејтонског мировног споразума.

Дејтонским мировним споразумом од 14. децембра 1995. завршен је рат у Босни и Херцеговини (БиХ), а Анексом 7 је прописано: "Све избјеглице и расељене особе имају право да се слободно врате у своје домове [...] имају право на враћање имовине које су лишени у току непријатељстава од 1991. године и на накнаду имовине која не може да се врати."¹ У десет година које су услједиле, преко милион од укупно 2,2 милиона особа расељених због сукоба у БиХ вратиле су се и/или оствариле поврат предратне имовине; предратним власницима је враћено више од 200.000 стамбених објеката на основу Плана за спровођење имовинских закона; а обновљено је око 317.000 стамбених јединица.

Након тога је дошло до успоравања процеса јер је већина преосталог становништва спадала у рањиву категорију, нису имали имовину коју би обновили или нису имали воље или снаге да се врате и нису могли да дођу до рјешења без посебне помоћи. Када се тај проблем препознала, донесена је Ревидирана стратегија за спровођење Анекса 7, коју су усвојила оба дома бх. парламента у јуну 2010., и гдје су се први пут национални политички актери сложили да се изузетно рањивим људима који нису могли да се врате омогући проналажење рјешења у мјесту у које су расељени. Тиме се заузврат омогућило бх. властима да почну да планирају пројекте којима се конкретно рјешавају потребе преосталих рањивих домаћинстава, укључујући рјешавање стамбеног питања за око 8600 становника из 156 колективних центара кроз непрофитно социјално становање и друге специјализоване врсте стамбеног збрињавања.

Данас, скоро 20 година након Дејтона, спроводи се низ пројеката; међутим, капацитет ових пројеката је да пружи помоћ за највише 11.000 од процијенjenих 40.000 породица које су у потреби или се сматра да имају право на помоћ, те се

њима могу да ријеше само најакутније потребе. Према процјенама, 84.500 особа са статусом интерно расељене особе и 47.000 'мањинских повратника' (расељених чији је етничитет сада у бројчајној мањини у мјестима поријекла) и даље требају подршку у изналажењу одрживог рјешења. Изазов за БиХ данас је да успије да идентификује и одабере породице којима је расположива помоћ највише потребна, те да та помоћ заиста доспје до њих. Иако ово звучи једноставно, напредак најчешће успорава пет проблема који се стално јављају:

- фрагментација институционалног уређења БиХ због које се одуговлачи одлучивање и омета координација
- непостојање ажурираних информација о особама које су и даље у потреби и о озбиљности проблема с којима се суочавају – информације које су неопходне да би се олакшало постављање приоритета засновано на потребама и да би се разбило широко распрострањено политичко увјерење да припадници сва три конститутивна народа треба да добију једнак дио помоћи
- непостојање спремности и капацитета локалних власти да преузму одговорност за интеграцију мањина и за социјалне потребе рањивих интерно расељених особа и повратника
- недовољно прихваћена улога коју цивилно друштво треба да има у постизању социјалне правде за рањиве групе тиме што ће досљедно заступати њихове интересе код локалних власти
- тенденција тијела управе да мјере учинак у бројкама обновљених стамбених јединица, а не бројем расељених породица које су оствариле приступ правима, издржавању и услугама.

У најгорем случају, ови проблеми би могли да осујете напоре који се улажу у спровођење Ревидиране стратегије за Анекс 7. Имплементација пројеката би могла да се одужи, пројекти би могли да пруже помоћ онима којима она више не треба, а да оставе на цједилу оне којима је потребна. Такође постоји ризик да би пројекти могли да омогуће изградњу кућа које би стајале празне, искориштавајући доступне ресурсе а не рјешавајући проблем. Рањиве расељене особе, жене жртве насиља и мањински повратници могли би да наставе живјети у сиромаштву и могли би да пренесу свој маргинализовани статус и осјећај неправде на сљедећу генерацију. Ентитети и конститутивни народи могли би да наставе размјењивати дубоко укоријењене оптужбе, а могло би да се угрози и двадесет година напретка и улагања у помирење и реституцију правде.

С друге стране, тренутни значајни пројекти и ресурси представљају прилику. Изазов је ангажовати општине, доћи до корисника са највећим потребама и превазићи ове препреке које блокирају остваривање права и нормализацију статуса.

Фазе реаговања

Када је Високи комесаријат Уједињених нација за избјеглице (UNHCR) Анексом 7 позван да преузме водство у БиХ по питању израде плана рјешавања проблема ратног расељавања, испоставило се да није био потребан један план, већ три узастопна плана – иако су власти постепено преузимале водство.

Први план резултирао је повратком више од 500.000 људи у мјеста поријекла у првих пет година након рата (од 1996. до 2000.). Међутим, када су сви схватили 1999. и 2000. године да се радило о 'већинском повратку' (људи који су се повратком у првобитно мјесто боравишта нашли у етничкој већини), израђен је **други план**, који је ујединио међународне снаге у смјеру мањинског повратка. Услови повратка често су били далеко од охрабрујућих и у неким случајевима се морао превазилазити насилни отпор локалних власти. Око 470.000 особа се вратило и/или су вратиле или обновили имовину у овој фази, између

осталог и путем механизма Плана за спровођење имовинских закона који је надзирао Канцеларија високог представника (ОHR),² Организација за сигурност и сарадњу у Европи (OSCE), UNHCR, Мисија Уједињених нација у БиХ и органи власти.

У неким општинама, они који су се повратку опирали ускраћивали су повратницима приступ запослењу и основним правима. Скоро 14.000 кућа, укључујући и цијела села, уништено је тек након завршетка рата, често са циљем да се повратак нових мањина обесхрабри. У неколико мјеста, у којима су мањинске повратничке заједнице биле препуштене саме себи, живот се постепено почео погоршавати. Многе породице нису успјеле да остану, док су се бројне друге бориле да преживе пољопривредним радом.

Високи повјереник за избјеглице António Guterres у посјети повратницима који чекају на помоћ при обнови, Сребреница, август 2009.

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

Трећи и коначни план почео је израдом Ревидиране стратегије за спровођење Анекса 7, којом су, уз много труда, сви актери препознали да се многе од најрањивијих још увијек расељених породица неће моћи да врате те да им треба помоћи да пронађу рјешења у мјестима у која су расељене. Оваква промјена у политици довела је до осмишљавања низа важних пројеката:

Сарајевски процес је регионални дијалог који је покренуо UNHCR 2005. године да би се пронашла рјешења за континуиране проблеме избјеглица и расељености у Србији, БиХ, Хрватској и Црној Гори – четири државе обухваћене сукобима од 1992. до 1995. године. У БиХ се ова иницијатива временски поклопила са завршетком великих таласа повратка. Процес, у којем су учествовали UNHCR, OSCE, Европска

унија и Сједињене Државе, на почетку је споро текао. Оживио је 2008. године интервенцијом високог комесара УН-а за избјеглице, Antónia Guterres, који је, заједно са посебно именованом личном изасланицом за Западни Балкан, Anne-Willem Bijleveld, успио да придобије подршку донатора и увјери четири државе да потпишу Београдску декларацију у новембру 2011. године. Након тога, одржана је донаторска конференција и покренут је Регионални програм стамбеног збрињавања у априлу 2012. (скоро 300 милиона еура је прикупљено за стамбено збрињавање) који треба да проведу владе четири земље.

Регионални програм стамбеног збрињавања (RHP) има циљ да помогне 73.600 корисника пружањем око 27.000 стамбених јединица у четири земље, а у БиХ се планира помоћи 14.000 особа (неких 5400 породица). Задаци који се постављају овим програмом укључују изградњу капацитета партнерских земаља да управљају овим великим пројектима, као и да врше избор корисника. Програмом се подразумева сарадња између четири земље да би се омогућила

прекогранична провјера испуњења услова, рањивости и намјере повратка, и увјериле општине да планирају и спроводе комплементарне мјере којима се унапређује приступ цестама, струји, води, издржавању, основним правима и услугама – што се не финансира из средстава RHP-а.

Приоритет за БиХ је да обезбједи стално стамбено збрињавање за особе које се налазе у 'алтернативном' смјештају или у колективним центрима. Алтернативни смјештај је привремено стамбено збрињавање које општине пружају расељеним породицама које су настањивале напуштене куће, али су морале да их врате власницима у оквиру програма имовинске реституције. Колективни центри су замишљени као привремени смјештај за интерно расељене особе које су избјегле из зоне сукоба, а који су били изграђени у ту сврху или су се користиле постојеће структуре попут радничких барака, напуштених пословних простора, зграда и болница. Већина 'привремених' стамбених мјеста је од тог времена пропала до границе ненастањивости, а станари спадају у једну од најсиромашнијих категорија у земљи.

Рјешење које је осмишљено за преостале становнике колективних центара је пројекат под називом **СЕВ II** (СЕВ: Развојна банка Савјета Европе), финансиран из кредита СЕВ-а уз допринос државе, који је формално започет у новембру 2014. године. Четрдесет и двије општине су доставиле шеме за поновно стамбено збрињавање становника из свих колективних центара у непрофитним социјалним стамбеним јединицама. Планирани објекти за социјално становање подразумевају нове станове – за које ће морати да се плаћа кирија и режије, што је огроман проблем за рањиве породице које имају мале или никакве приходе.

Кроз Инструмент претприступне помоћи ЕУ (ИРА),⁵ затражено је од UNHCR-а да прими 7 милиона еура и управља тим износом у сврху подршке координацији Ревидиране стратегије за спровођење Анекса 7 у првобитних десет приоритетних општина, и то изградњом капацитета локалних власти, као и пружањем појединачне помоћи. UNHCR је ову

активност суфинансирао са додатних 1,1 милион еура. Сродни пројекти које спроводи UNHCR и Тим УН-а у Босни и Херцеговини обухватају додатних десет општина.

На крају, према **Заједничкој декларацији** која је потписана у јуну 2013. године, Министарство за људска права и избјеглице БиХ, ентитетска министарства, Делегација ЕУ, Стални координатор УН-а и UNHCR обавезали су се на стратегију подршке спровођењу Анекса 7 кроз трогодишњи процес социјалне инклузије усмјерен на низ социјално рањивих група.

Закључак

Предстојеће двије и по године, до краја 2017., вјероватно представљају последњу прилику да се изнађу рјешења и да се дјелотворно спроведе фаза окончања овог процеса. Пет споменутих сталних проблема настављају да угрожавају жељени исход. Оно што је сада најпотребније је:

- снажно лидерство нове власти
- јачање постојећих партнерстава између домаћих и међународних актера (путем механизма координације и тијела за рјешавање проблема које се успоставља)

- заједнички акциони планови, којим се балансира квалитет и брзина имплементације, усмјерени на веће преузимање одговорности локалних власти и цивилног друштва, и фокусирани на систематско идентификовање и рјешавање најакутнијих преосталих потреба
- континуитет финансирања да би се омогућило да се приступ заснован на потребама прошири на више општина те да се интегрише у програме социјалне инклузије и развоја.

Andrew Mayne mayne@unhcr.org
Представник UNHCR-а у Босни и Херцеговини и регионални представник за Југоисточну Европу. www.unhcr.org

1. Текст на интернету www.refworld.org/docid/3de49792.html.
2. Извор: Министарство за људска права и избјеглице БиХ, 31. децембар 2013; накнадно је Министарство промијенило овај број у 100.300, чека се потврда.
3. Високи представник у БиХ и Канцеларија високог представника основани су 1995. године да надгледају цивилно спровођење Дејтонског мировног споразума.
4. Средство путем којег ЕУ финансијском и техничком помоћи подржава реформе у државама које се желе придружити ЕУ. http://ec.europa.eu/enlargement/instruments/overview/index_en.htm
5. Формира га нова министрица за људска права и избјеглице, Семиха Борован.

Рјешавање продужене избјегличке ситуације путем регионалног процеса

Олга Митровић

Продужене избјегличке ситуације обично су резултат политичког застоја те њихово рјешавање захтијева укључивање низа актера и вишеслојни приступ у којем се искориштава политичка воља. Упркос његовим недостацима, Регионални процес на Западном Балкану може да понуди низ лекција за рјешавање сличних ситуација.

Босна и Херцеговина (БиХ), Хрватска, Црна Гора и Србија су 2011. године потписале Заједничку декларацију о окончању расељавања и обезбјеђивању трајних рјешења за угрожене избјеглице и интерно расељене особе.1 Годину дана након тога успостављен је донаторски фонд за спровођење вишегодишњег Регионалног програма стамбеног збрињавања (RHP)

којим се изналазе трајна рјешења за 74.000 најрањивијих расељених особа.

Крајњи резултат Регионалног процеса био је проналазак трајног рјешења које је осмишљено уз снажну подршку Високог комесаријата УН-а за избјеглице (UNHCR), Организације за безбједност и сарадњу у Европи (OSCE), Европске уније (ЕУ) и Сједињених Држава. Упркос спором и

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

несавршеном напретку Регионалног процеса и упркос специфичностима ЕУ које не могу да се пресликају другдје, чињеница да су државе ријешиле политичку блокаду која је постојала шеснаест година може да да важан увид за будуће политике реаговања на продужене избјегличке ситуације уопштено.

Политике повратка у послјератној БиХ и Хрватској

У БиХ, повратак избјеглица уграђен је у мировни споразум. Одлучно одређење међународне заједнице да се спроведе Анекс 7 Дејтонског мировног споразума, с намјером да се процес етничког чишћења врати уназад, олакшало је повратак више од милион људи, од којих је скоро половина предтањала 'мањинске повратнике' (повратници који би били у мањини у свом мјесту поријекла/повратка). Спровођење Плана спровођења имовинских закона у БиХ је довело до досад незабијеженог степена имовинске реституције од 99 % (иако је значајно да уствари није резултирала одрживим масовним повратком).

Супротно томе, у Хрватској, гдје је било доста мање притисака међународне заједнице, власти су на разне начине спречавале мањински повратак, онемогућавајући годинама разрјешење продужене избјегличке ситуације. Препреке повратку укључивале су дискриминацију, етнички мотивисано насиље и неадекватан приступ стамбеном збрињавању и запослењу. Највећи проблем који је утицао на повратак била је владина одлука да *in absentia* 40.000 бивших станара у државним становима лише права власништва (познато као станарско право).

Србија је 1996. примила највећу избјегличку популацију у Европи: 617.700 људи из БиХ и Хрватске. До 2008. године, упркос масовној локалној интеграцији и давању држављанства, Србија је и даље имала 97.000 избјеглица. Годинама су проблеми повезани са избјеглицима нарушавали билатералне односе Србије и Хрватске, док је БиХ развијала позитивне билатералне односе и са Хрватском и са Србијом. Ипак, константно је постојала свијест о

томе да овај проблем може потпуно да се ријеша само на регионалном нивоу.

Регионални процес

Важна прекретница се десила 2005. године када су се Сарајевском декларацијом Хрватска, БиХ, Србија и Црна Гора договориле да сарађују у процесу утврђивања и отклањања препрека за трајна рјешења тако што ће израдити националне мапе пута које су касније требало да се споје у заједнички програм, а требало је да им OSCE, UNHCR и ЕУ у тим настојањима пруже подршку. Иако је постигнут умјерен напредак, процес је ускоро дошао до застоја због одбијања Хрватске да настави дискусију о питањима социјалног осигурања, пензија и стандарских права. Сарајевској декларацији је недостајала политичка подршка, а у то вријеме међународни актери нису имали консолидован приступ или визију о начину превазилажења ове блокаде.

Прилика да се ова настојања оживе десила се у децембру 2008. године на Другом дијалогу о изазовима заштите Високог комесаријата за избјеглице када је Србија стављена на листу Посебне иницијативе за продужене ситуације Високог комесаријата као једна од пет земаља у свијету са продуженом избјегличком ситуацијом која захтијева хитну пажњу. Извршни одбор програма Високог комесаријата подржавао је двоструки приступ: дати дотичним земљама потицаје да се обезбиједи њихова одређеност проналаску свеобухватних рјешења и укључити чланове међународне заједнице који имају капацитет за снажан утицај. Делегације из Србије и Хрватске су потврдиле своју одређеност да ријеше проблем избјеглица, а србијанска влада је одлучила поновно покренути Сарајевски процес.

Међународни напори су резултирали Београдском конференцијом 2010. године на којој су министри иностраних послова ове четири земље усвојили информацију којом су поновно потврдиле одређеност да ријеше продужену раселеничку ситуацију у регији; нагласили су ту и да ће приоритет у пружању помоћи имати рањиве особе, примарно оне које се налазе

у колективним центрима, те навели да ће избор између повратка и локалне интеграције остати појединачни избор сваке избјеглице. UNHCR, ЕУ и OSCE издале су Заједничку изјаву, којом су изразиле пуну подршку Регионалном процесу, док су чести састанци хрватског новоизабраног председника Јосиповића и његовог србијанског колеге Тадића омогућили да проблем избјеглица заузме важно мјесто на политичком дневном реду. Председници, оба перципирани као умјерени проевропски лидери, изразили су спремност да се баве осјетљивим темама – попут означавања граница, несталих особа и узајамних тужби за геноцид – које су њиховим претходницима биле камен спотицања.

Београдска конференција 2010. године обиљежила је почетак двогодишњег периода интензивних преговора и рада. За сваку од предвиђених области успостављена је мала радна група, чија се величина и учесталост састанака сматрала најбољим механизмом за изградњу повјерења међу учесницима. Заједнички приступ међународне заједнице био је непроцјенива карактеристика Регионалног процеса. UNHCR и OSCE су пружале сталну помоћ и техничку експертизу групама, док је ЕУ потврђивала преданост регионалној сарадњи. Како је Високи комесаријат именовao личну изасланицу и како је уведена транспарентност у преговоре и видео-конференције осигурано је да међународна заједница са државама разговара 'једним гласом'.

Конечно, након споразума о Регионалном програму стамбеног збрињавања, услједила је министарска декларација, а касније и донаторска конференција гдје је прикупљен 261 милион еура за финансирање прве фазе.

Предуслови за успјех

Шта је то било могуће у Београду 2010. што није било могуће у Сарајеву 2005?

Одговор подразумејива три фактора:

- прагматичан приступ свих укључених страна рјешавању потреба најрањивијих и непонављање неуспјеха из 2005.
- политичка воља Србије и Хрватске

Босанске избјеглице се враћају у Велику Кладушу из кампа Купленско у Хрватској, децембар 1995.

- снажан утицај ЕУ.

Другим ријечима, приступ проблему избјеглица трансформисан је јер, у контексту ЕУ проширења, политичко водство Србије и Хрватске није могло приуштити да изгуби ову шансу. ЕУ и UNHCR су у више наврата изражавали да је то посљедњи потицај да се колективно ријеше преостали проблеми, а Посебна иницијатива Високог комесара из 2008. године вратила је међународни фокус на Балкан. Хрватска 2010. године и даље није хтјела да понуди компензације носиоцима станарског права, али је због намјере приступања ЕУ унаприједила програме стамбеног збрињавања и обавезала се на Регионални процес. Србија је пристала на понуђени приступ заснован на потребама, али је наставила инсистирати на рјешавању питања станарских права избјеглица. Када је постигнут компромис о носиоцима станарских права, на ред су дошла остала питања: пензије, овјеравање докумената и обнова уништене и оштећене имовине.

Коначни кључни фактор била је политика приступања ЕУ. Када је расељеност уграђена у шири пакет проширења ЕУ, а Регионални процес почео да се оцјењује као дио свеукупног напретка земаља у процесу приступања, ЕУ је постала водитељица игре

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

и ниједна земља себи више није могла да приушти угрожавање регионалне сарадње:

“Свјесни смо да је успјешно рјешавање ових проблема од виталног значаја за даљње јачање позитивних и продуктивних односа између наших земаља и грађана те је темељ наших понуда за придруживање ЕУ.”

Заједничка декларација из 2011. [подвукла ауторка]

Закључак

Од донаторске

конференције напредак се успорио у бројним сегментима. Кашњење у спровођењу RHP-a – грађевински радови су почели тек у јулу 2014, двије године након донаторске конференције – наишло је на доста критика. Када се Хрватска придружила ЕУ, дошло је до драстичних смањења у државном финансирању програма обнове и стамбеног збрињавања, а десио се застој и у пензионим питањима и повратку пољопривредне имовине. Надаље, како је проглашено да околности које су довеле до расељености у Хрватској више не постоје, 2014. године UNHCR је препоручио да престане избјеглички статус за 49.506 избјеглица; иако одлуку о престанку статуса доносе државе које су их примиле, препорука би потенцијално могла да угрози моментум.

Упркос свим недостацима, постигнућа Регионалног процеса се ипак не могу игнорисати. Регионални процес се показао дјелотворним механизмом за спровођење трајних рјешења по многим аспектима. Први пут је покренута Посебна иницијатива да се као приоритет постави рјешавање конкретне продужене избјегличке ситуације. Радило се о првом партнерству између UNHCR-a и ЕУ у овој области. А први пут, вјероватно и једини, рјешавање продужене избјегличке ситуације дешава се очигледно приступања ЕУ једне од њених страна.

Овакву спону повољних фактора можда би било немогуће пресликати другдје, али многи инструменти Регионалног процеса могу да се пресликају у другим контекстима.

Прва лекција је да UNHCR треба да дјелује као катализатор за мобилизирање међународне подршке и за укључивање потребних актера. У бившој Југославији, OSCE је био најлогичнији избор због свог мандата и експертизе. У кризи у којој је примарни изазов самоослањање избјеглица, UNDP и IOM би били адекватнији партнери. Међутим, умјесто бирања агенција са адекватним мандатима, потребан је снажан потицај који долази од политичког актера. Иако се сложени механизам условљавања ЕУ не може пресликати, други регионални актери – попут Афричке уније, ECOWAS-a и ASEAN-a – могли би да пронађу економске или политичке потицаје које би понудили државама са продуженим избјегличким кризама.

Друга највећа лекција је да повратком треба да се бави у раној фази и да би требало да га се угради у владавину закона и признавање права; ако се то не деси, неће нестати неправда и недаће.

Без обзира на недостатке Регионалног процеса, чињеница је да су БиХ, Хрватска, Црна Гора и Србија обезбједиле заједничка и свеобухватна трајна рјешења за најгору избјегличку кризу у Европи од Другог свјетског рата. Стога би Регионални процес требало да буде препознат по стварним и опипљивим рјешењима која је изродио.

Олга Митровић mitrovic.o@gmail.com
Стручњакиња за миграције и развој,
Међународна организација за миграције
(IOM), Београд. www.iom.int

Чланак се заснива на магистарској тези ауторке коју је одбранила на London School of Economics and Political Science (Лондонска школа економије и политичких наука), 2013.–14. Мишљења изнесена у овом чланку припадају ауторки и не одражавају нужно мишљења IOM-a.

1. www.osce.org/pc/85049 [само на енглеском језику]

Гласови расељених особа

Claudia Meyerhoefer

“Ови људи као да су изгубљени у времену и простору.” Још увијек расељени након 20 година, станари и станарке колективних центара у Босни и Херцеговини говоре о својој фрустрираности. Мора их се саслушати.

Рат у БиХ је завршио 1995. године, али многе особе расељене за вријеме рата налазе се још увијек у ситуацији дуготрајне расељености, те немају нити адекватну заштиту од државе нити пуни приступ основним грађанским правима. Подаци из 2014. говоре да око 8500 интерно расељених особа још увијек живи у око 100 колективних центара у Босни и Херцеговини (БиХ).¹

“Да сте ме питали прије 15 година, не бих вјеровала да ћемо на концу ... још увијек имати исте проблеме.”

Посјетила сам колективни центар Михатовићи, највећи колективни центар у земљи, са неколико стотина станарки и станара, изграђен 1993. године захваљујући норвешкој помоћи и смјештен десетак километара од Тузле. Тамо бораве углавном жене и дјеца прогнани из Сребренице и источне Босне, међу којима је сада друга и трећа генерација интерно расељених особа. Други центар који сам посјетила, Храсница, основан је 1998. године и налази се наомак Сарајева, у некадашњем хотелу. Пошто су многе породице пронашле други смјештај, само 32 особе још увијек живе тамо. Разговори са станаркама и станарима центра откривају да сиромаштво и посао представљају највеће бриге свакодневног живота.

“Немам ништа. Знате ли шта то значи? Баш ништа.”

“Немамо никакву плату, никакву финансијску помоћ. [...] Сналазим се како могу. Имамо нешто стоке. Радим који год посао могу, тако упијевам зарадити нешто новца.”

Интерно расељене особе у БиХ скоро већ двадесет година зависе од помоћи. Хуманитарна помоћ пружила је неопходну подршку интерно расељеним особама које су се нашле у сиромаштву након

што су побјегле из својих домова. Но, донатори и организације у међувремену су промијенили свој фокус и програми су прекинути када је престало ванредно стање. Ипак, многе интерно расељене особе и даље зависе од помоћи.

Пошто су многе од интерно расељених старије особе, неке од њих примају пензију. Али пензије често не покривају чак ни основне потребе. Овај проблем посебно је изражен код жена, због њиховог дужег животног вијека и краћег формалног радног стажа.

Услови становања су ужасни. Зграде су старе и трошне; неки станари немају гријање или воду; простор је неадекватан за породице, а често фале и остале погодности, као што су телефони.

“Ове куће у којима живимо, морате доћи и видјети их. У потпуности су уништене...”

Још један велики разлог за забринутост је образовање. У Михатовићима постоји основна школа коју финансирају невладине организације и која дјеци пружа школске материјале, оброке и послјеподневне пројекте. Један виши члан особља јасно ми је ставио до знања да је, по његовом мишљењу, пружање dostatног образовања овој дјечи како би једног дана могла “да побјегну одавде” једини дјелотворан начин да им се помогне. Но, да би похађали средњу школу, дјеца морају да иду у школе у оближњим градовима, а многи родитељи не могу да плате јавни превоз.

Поред физичких здравствених проблема од којих пате многе расељене особе (услјед лоше исхране, насиља у рату, итд.), многи такође пате од лошег менталног здравља. Очигледно да насиље претрпљено током рата и расељеност имају озбиљне посљедице, као што су депресија, посттрауматски стресни поремећај, злоупотреба дрога и

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

насилно понашање. Сусрела сам се са алкохолизмом, депресијом, неурозом и редовним узимањем седатива. Поред тога, станари су говорили о честим сукобима у центру:

“ Пуно се свађају. Ударају се као да су на Дивљем западу.”

Ипак, интерно расељене особе суочавају се са отежаним приступом здравственим услугама, дјелимично због недостатка финансијских средстава, а дјелимично и због лоше и несталне заштите коју пружа фрагментовани државни апарат.

Посебни изазови за жене

Расељене жене суочене су са додатним, родно специфичним препрекама у поновној изградњи својих живота након расељености.

“ Као расељена жена, ниси само расељена, већ носиш додатни [терет].”

Жене су током рата преузеле на себе одговорност за преживљавање и збрињавање својих породица у најгорим могућим условима. Расељене након рата, биле су суочене са сиромаштвом и немоћи, често не знајући за судбину својих мужева или дјете. Многе жене су сада једина глава породице. Током рата, жене су гурнуте у нове позиције утицаја и водства, као и позиције зарађивања прихода и доношења одлука у домаћинству. Неколико испитаница потврдиле су ове промјене у родним улогама и напоменуле да су по завршетку рата мушкарци поново преузели водеће позиције у заједницама и политици и да су жене гурнуте назад у породичну сферу.

У земљи гдје су радна мјеста уопштено ријетка, јако је тешко расељеним женама да се такмиче за послове, добрим дијелом због приоритета који се даје запошљавању демобилисаних бораца или чланова породица погинулих бораца и рањених ветерана. Пронашла сам да, иако неколико станарки колективних центара успијева да пронађе послове у пољопривреди, већина их нема такву прилику. Недостатак приступа земљи чест је проблем. Такође,

Колективни центар у Храстници, 1995.

многе жене прогнане из руралних дијелова БиХ нису довољно образоване да се такмиче у другим секторима.

“ Требали би постојати занати, радионице и сличне ствари за жене. Нешто треба организовати како бисмо могле доприносити и производити и продавати ствари. Требају нам послови. Морамо имати начине да зарадимо новац.”

У програмима остваривања прихода (не само у БиХ већ и глобално) често се наглашава значај рукотворина и шивења јер се они обично сматрају традиционалним женским активностима. За неке жене то може да значи независност; но, ово су често маргиналне економске активности. Боље би било да се преузме један холистички приступ, којим би се расељене жене подржале тако да их се радно оспособи за нова тржишта или им се пруже прилике као што су микрокредити, али да се уједно ријеше и њихове потребе у другим областима, као што је психосоцијална помоћ. Организација Catholic Relief Services, на примјер, пружа индивидуалну помоћ зависно од потреба одређене породице, као што су прилике за зараду, кухињски вртови, стипендије, пољопривредна машинерија, становање или психолошка помоћ. Један од позитивних примјера

пружања могућности за samozапослење је компанија ВН Crafts.² Ипак, потребно је више радног оспособљавања за жене.

Учешће и савјетовање

Многе интерно расељене особе се осјећају безнадежно јер власт одаје утисак као да им је окренула леђа. Недостатак опишљивог успјеха у помагању интерно расељеним особама да пронађу рјешење у посљедње двије деценије учинио их је разочараним и огорченим, побуђујући осјећај да су игнорисани и заборављени.

“Ови људи као да су изгубљени у времену и простору.”

“Социјални радници никада не долазе овдје.”

“Кад неко дође, одмах иде код управника. Не знамо ни ко је дошао, из којег разлога, никада нисмо обавијештени ни о чему, а заправо нас не ни не пита.”

“Ово је први састанак на који смо позвани.”

Ипак, дати расељеним особама могућност да се њихов глас чује и да учествују у доношењу одлука које их се тичу од пресудног је значаја за стварање дјелотворних програма подршке и проналажења одрживог рјешења за њих. Осим тога, то им не би само дало глас. Учврстило би њихов осјећај сопствене вриједности и осјећај да припадају својој заједници и својој земљи.

Claudia Meyerhoefer

claudia.meyerhoefer@gmail.com

Социјална радница у избјегличким склоништима у Њемачкој.

1. Године 2014. док сам похађала магистарски студиј из управљања интеркултуралним сукобима спровела сам квалитативно истраживање о садашњим изазовима с којима се суочавају интерно расељене особе у БиХ (у сарадњи са CESI, Центром за студије о избјеглим и расељеним особама у Сарајеву) и урадила 20 опсежних интерјуа са интерно расељеним особама и локалним и међународним актерима. Сви цитати у овом раду преузети су из тих интерјуа.

2. Компанија ВН Crafts женама даје алате и материјале за израду одјеће коју послје продаје. Програм је сада отворен свим женама које траже додатни извор прихода, али је пројекат првобитно покренут за станаре колективног центра Михатовићи и многе од корисница су расељене жене.

Имовинска права и обнова у босанском процесу повратка

Inmaculada Serrano

Остављање по страни приступа заснованог на правима у области поврата и обнове у Босни и Херцеговини резултирало је неједнаким утицајем на рурално и урбано расељено становништво.

Анекс 7 Дејтонског мировног споразума био је велика прекретница у историји рјешавања сукоба. Први пут је у њему наведено да расељене особе не само да имају право на репатријацију у своју земљу поријекла већ имају право да се врате у своје предратне домове. Образложење за овакав приступ заснива се на перципираном моралном императиву да се врати уназад процес ‘етничког чишћења’ који се десио током рата (и који међународна заједница није била у стању да спријечи), а успјех Анекса 7 сматрао се директно повезаним са ‘мањинским повратком’ – односно, повратком оних расељених особа чији би етничитет био у бројчаној мањини у мјестима поријекла.

Ипак, овај циљ био је у јасној тензији са језиком људских права којим је утврђено и којим се потцртавало право појединца да изабере одредиште (тј. да изабере да ли да се врати или не) и право на поврат или накнаду имовине (чланови I.1 и 4 Анекса 7).

Многу имовине је уништено током рата. Приступ многим стамбеним јединицама, већином у урбаним подручјима, био је спријечен јер су их насељавале друге расељене особе другачијег етничитета, а све стране су се жестоко опирале реституцији. У реаговању на то, међународна заједница је конципирала и спровела План спровођења имовинских закона (PLIP¹), који је надгледала Комисија за имовинске захтјеве расељених

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

особа и избјеглица (CRPC). Реституцијом 200.000 насељених стамбених јединица, чија се стопа повећала са 21 % у првој години на 92 % у четвртој,^о PLIP представља један од највећих успјеха у спровођењу Анекса 7 и поврату права.

Међутим, често се превиди да је обнова чак и значајније питање од поврата имовине. UNHCR је процијенио да је број дјелимично или потпуно уништених стамбених јединица 459.000 (преко двоструко више од броја захтјева за поврат које је поднио CRPC). Дјелимично је уништено 60 % стамбеног фонда, а 18 % је потпуно уништено, не само током ратних дејстава већ су они који су хтјели да спријече повратак уништавали имовину и након потписивања Дејтона.

До 2008. обновљена је само отприлике половина тих јединица (неких 260.000), углавном због недостатка финансирања.² Очигледан контраст између снажне и одлучне улоге међународне заједнице у спровођењу имовинских права и доста мање изражене улоге у процесу обнове, углавном је узрокован трошковима које обнова подразумејева. Значајно је да иако је PLIP јасно заснован у језику права, помоћ у обнови се у великој мјери утврђивала као хуманитарна помоћ.

Рурално наспрам урбаног

PLIP се сматра успјехом не само у смислу права на реституцију већ и због тога што је довео до прекретнице у процесу мањинског повратка до 2000. када је имовина коначно стављена на располагање својим власницима. Рјеђе се наглашава да је то, међутим, подразумејвало деложације људи који су ту имовину настањивали, од којих су многи били људи руралног поријекла за које је највећи стамбени проблем по повратку био обнова, а не поврат.

Тензија између приступа заснованог на правима који је имплециран Дејтонским мировним споразумом и моралног (и политичког) императива враћања уназад

Босанске избјеглице се враћају у Велику Кладушу из кампа Купленско у Хрватској, децембар 1995.

етничког чишћења постаје јаснија када се разматра позиција у коју су стављени (углавном) рурални повратници. У многим случајевима, слиједећи спровођење PLIP-а, породице су деложиране прије него што су им куће обновљене, јер није било довољно средстава за обнову. Док је у првим годинама након завршетка рата било доступно много средстава, донаторски замор и озбиљан недостатак у финансирању обнове био је видљив до 1999, а 2000. године разлика између потребе за финансирањем и доступних средстава износила је 600 милиона еура.

Особе са статусом интерно расељене особе и испод одређеног приходовног нивоа имале су право на привремени алтернативни смјештај. Али су временом ризиковали да изгубе тај статус (као и приступ алтернативном смјештају) уколико се нису посвећивали обнови. А када би им се одобрила помоћ за обнову, губили су право на алтернативни смјештај. Укратко, PLIP је учинковиито гурао људе, углавном руралног поријекла, у повратак.

То не значи да није било истинских случајева добровољног повратка; напротив, многи су озбиљно цезнули за повратком. Међутим, неки од локалаца које сам интервјуисала описали су да се процес повратка одвијао у три главне фазе. Прво су дошли 'пионири' – или 'они људи' – који су се спонтано вратили, без икакве вањске помоћи и подршке. Онда је уследило

талас повратка када је постала доступна помоћ за обнову. Они који су се враћали након тога углавном су били, њиховим ријечима, “људи који нису имали избора”.³

Богатија домаћинства која (до сада) нису хтјела да се врате била су у стању да изнајмљују или купе имовину у којој тренутно живе. Али то није био случај са сиромашнијим породицама којима је једина доступна помоћ, поред помоћи коју су добијали као регистроване интерно расељене особе, била помоћ за обнову. Како је услов за добијање помоћи за обнову био да се налазе у подручју повратка, многи су одлучили да се врате иако су морали да живе у шаторима, дјелимично обновљеним кућама или импровизованим стобарама. Ова ситуација је знала да траје мјесецима, чак и годинама у неким случајевима.

Остављање по страни права на избор

Нема сумње да се међународна заједница суочила са основном дилемом по питању мањинских повратака у БиХ, али је, у намјери да се испуни циљ враћања уназад етничког чишћења, право људи на избор било до велике мјере остављано по страни. Ово захтијева темељито промишљање унутар међународне заједнице, посебно имајући на уму релативно слабе резултате који су постигнути у смислу враћања уназад етничког чишћења. Можда је у омогућавању повратка могла да буде дјелотворнија политика која би више узимала у обзир појединачне мотивације и ограничења и која би имала у складу с тим постављен временски оквир, као и политика која би била усклађенија са признавањем права људи на избор које је садржано у Анексу 7.

Мањински повраци су се углавном дешавали у руралним подручјима, док су градови биљежили доста мање бројке. Али разлоге за овакву асиметрију можемо да пронађемо и у безбједносном аспекту, јер је у руралним подручјима већа етничка сегрегација, као и у економским факторима, јер пољопривреда и сточарство пружају средства за издржавање у околностима широко распрострањене дискриминације и споре економије. Поред тога, куће које су враћене у урбаним подручјима биле

су у потражњи већинске етничке групе која је расељена већином у мање и веће градове. Због тога је урбано становништво имало прилику да прода имовину или да је замијени. Ова могућност није постојала у руралним подручјима гдје је једина предност коју су расељене особе могле да извуку из обновљених кућа била да је заиста и користе.

Међународна заједница се много трудила да пружи неопходне безбједносне услове, као и да ради на усклађивању здравствених система и пензионих фондова и реконструкцији инфраструктуре да омогући основне услове за повратак. Али је главни проблем био – и још увијек је – непостојање прилика за запослење и широко распрострањена дискриминација у приступу оном ограниченом броју прилика. У том смислу, међународна заједница није успјела ни да испуни обећање које је дато у члану I Анекса 7 о праву на поврат или накнаду имовине које су појединци лишени током сукоба. У пракси, имовина која није представљала куће – попут пословних простора и одузетог земљишта – није третирана са истим нивоом пажње у процесу поврата или накнаде. Нема сумње да је све ово кочило повратак људи и допринијело општој фрагилности процеса повратка.

Inmaculada Serrano serrano.inma@gmail.com
Истраживачица, Институт Carlos III-Juan March, Универзитет Carlos III.
www.march.es/ceacs

1. <http://tinyurl.com/OSCE-PLIP>
2. Комисија за имовинске захтјеве расељених особа и избјеглица (CRPC) *Извјештај на крају мандата (1996-2003)* (укључује препоруке за будуће постконфликтне имовинске комисије) <http://tinyurl.com/CRPC-end-of-mandate-2003>
3. Види Mooney E (2008) ‘Securing Durable Solutions for Displaced Persons in Georgia: The Experience in Bosnia and Herzegovina’ <http://tinyurl.com/Mooney-BIH-2008>; International Crisis Group (2000) ‘Bosnia’s Refugee Logjam Breaks: Is the International Community Ready?’, Europe Report N°95 www.tinyurl.com/ICG-Bosnia-May2000; Global IDP Project (2003) (Глобални пројекат за интерно расељене особе) *Protecting internally displaced people in the OSCE area. A neglected commitment* (Заштита интерно расељених особа на OSCE територији. Занемарена обавеза) <http://tinyurl.com/NRC-IDPs-OSCE-2003>
4. Serrano I (2011) *Return after violence: rationality and emotions in the aftermath of violent conflict*. Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Universidad Autónoma de Madrid. <http://tinyurl.com/SerranoI-thesis>

Рјешавање дуготрајне расељености кроз програме социјалног становања

Marc D'Silva и Санела Имамовић

Методологија социјалног становања недавно примијењена у Босни и Херцеговини показује колико је важно да се у било којој стратегији развију кључне компоненте које ће ријешити питање стамбених и животних потреба најрањивијих грађана.

До 2011. године – 16 година након потписивања Дејтонског мировног споразума – процес повратка у Босни и Херцеговини (БиХ) оцијењен је као успјешан по многим стандардима. Од 2,2 милиона грађана расељених током рата, преко 91 % вратио се у своје заједнице или су интегрисани у нове заједнице. Поправљено је и реконструисано преко 320.000 стамбених јединица. Ипак, још увијек су била потребна трајна стамбена рјешења за 193.000 расељених особа и избјеглица. Посебан проблем биле су 8734 расељене особе које су још увијек живјеле у оскудним, нездравим условима у 160 колективних центара, колико их је постојало у земљи, а који углавном никада нису били намијењени за стамбену употребу.¹

Ових 193.000 особа није могло или је одлучило да не искористи раније програме обнове стамбених објеката из различитих разлога, укључујући:

- недостатак потврде о завршеном деминирању на њиховом посједу или близу њега
- недостатак комуналних услуга и основне инфраструктуре за живот у заједници
- недовољно прилика за запослење
- немогућност за станаре који никада нису посједовали некретнину да учествују у програму
- немогућност да се докаже законско право на посјед; и неспремност да се врате на мјесто трауме.

Имајући ово на уму, организација Catholic Relief Services (CRS) одлучила је 2007. да своју стратегију фокусира не на реконструкцију индивидуалних стамбених објеката већ на увођење нове методологије. Тиме би се

потпомогла изградња капацитета локалних власти у пружању дугорочних стамбених рјешења за становнике колективних центара и друге рањиве групе расељених особа, укључујући Роме, враћене тражиоце азила,² особе са инвалидитетом и старије особе.³

Принципи социјалног становања

Програмом социјалног становања заједница може да помогне у обезбјеђивању приступачног становања за оне грађане који не могу сами да задовоље своје стамбене потребе. То може да се уради кроз нове вишејединичне, вишеспратне структуре или кроз индивидуалне стамбене јединице изграђене поврх или обновљене унутар постојећих стамбених структура. Без обзира на тип социјалног становања, три принципа су кључна. Прво, власништво мора да буде јасно дефинисано и пријављено код локалних власти. Друго, одговорност за управљање и одржавање мора да буде јасно артикулисано и организовано. И треће, критеријуми подобности и процедуре дојеле стамбених јединица морају да буду јасно дефинисани и разложени на самом почетку.

Стратегија социјалног становања CRS-а садржи сљедеће компоненте:

Формална радна група: Она мора да буде успостављена већ на самом почетку како би се олакшало стварање удружених партнерстава са локалним представницима власти, а истовремено учествовало у изградњи општинских капацитета како би општине могле да преузму одговорност за управљање и одржавање након што се станари уселе.

Правилник: Овдје су артикулисани кључни принципи социјалног становања

Социјални стамбени комплекс са 58 станова у Поточарима поред Сребренице израђен током протеклих шест година (изградњу су финансирале владе БиХ и Холандије). Већина станара су повратници. (У Поточарима се десило сребренички масакр и ту је смјештен Меморијални центар Сребреница-Поточари и мезарје за жртве геноцида из 1995.)

и дефинисане улоге и задужења сваке од заинтересованих страна. Формално регистровање овог документа код локалних судова онемогућиће будућим политичарима да злоупотријебе или продају стамбене јединице најмање 25 година.

Пристапачна кирија: Кирије морају да буду ниже од цијена на тржишту. Иако ово може да представља проблем неким од хронично расељених особа које су навикле на бесплатно становање, такође може да охрабрује достојанство и умањи овисност, те створи средства неопходна за управљање и одржавање зграда.

Породични «социо-економски картон»: Овај картон документује критеријуме подобности за сваку од породица, а последије служи као основа за поређење напредних побољшања у приходима домаћинства и животном стандарду. За породице чији приход превазиђе званичну линију сиромаштва, износ кирије прилагодиће се да буде ближи тржишним цијенама.

Компонента одрживог извора примања: Свака породица прима неку врсту помоћи

како би покрила мјесечну кирију/режије и обновила стамбену имовину изгубљену током рата. Опције обезбјеђивања извора примања израђене су за сваку породицу понаособ и могу да подразумевају пољопривредну опрему, обуку/ подршку за продавање производа или субвенције локалним компанијама како би их се потакнуло да запосле мањинске повратнике.

Друштвене споне и мреже:

Учешће локалних власти, невладиних организација и других заинтересованих страна у повратничким заједницама важно је за пружање адекватне подршке повратничким породицама.

Мјешовита употреба:

Охрабривање мјешовите употребе зграда омогућава мањинским повратницима, Ромима,

особама са инвалидитетом и другим маргинализованим групама да се физички, економски и друштвено интегришу са припадницима већинске заједнице. У неким случајевима, могуће је усвојити посебне одредбе како би се привукли стручни и технички кадрови за којима постоји потреба у заједници; у другим ситуацијама, један дио или комплетан први спрат стамбене зграде може да се одвоји за комерцијалне сврхе како би се пружило запослење и прилика за маркетинг.

Систем управљања: CRS пружа посебно израђен рачунарски софтверски програм за управљање подацима (као и обуку за његово коришћење) релевантним општинским одјелима/службама како би могли да сакупљају кључне информације и податке о свим зградама социјалног становања; прате плаћање кирије и дутовања; организују распореде за одржавање зграде; те израде извјештаје за општинске, ентитетске и државне сврхе.

Усклађивање са међународним стандардима: Сврха овога је помоћи БиХ

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

да испуни било који нови услов у вези са евентуалним приступањем Европској унији.

Босанскохерцеговачке власти научиле су какве су последице изостављања једне или више од ових кључних компоненти из сопствених пројеката социјалног становања и фокусирања искључиво на аспект изградње објеката. У оцјени објеката за социјално становање које је изградила влада у периоду од 2009. до 2012. закључено је да је неуспјех да се одмах на почетку јасно дефинишу питања власништва, управљања, одржавања и станарства резултирао неиспуњавањем ових дужности; такође, недостатак законодавног оквира и политика којима би се уредило социјално становање онемогућило је и владу и станаре да у потпуности искористе све његове користи.

Кључни резултати остварени до сада

До краја 2014. године, 762 расељене особе и повратника у девет општина широм земље добили су безбједне, достојанствене животне услове у 273 стамбене јединице које је изградила организација CRS. Послије шест година, 93 % породица које су потписале станарске уговоре још увијек је живјело тамо.⁴ Од 7 % оних који су се одселили, више од пола имало је позитиван разлог за одлазак, нпр. брак, добровољну емиграцију или добијање посла у неком другом граду. Само 3 % стамбених јединица било је празно. Ова стабилност важан је фактор који доприноси друштвеном и економском развоју заједница. Поред тога, 22 % чланова обитељи који живе у стамбеним јединицама социјалног становања имали су мање од 18 година што доказује колико је ова методологија учинковита у привлачењу младих, радно способних породица какве су и потребне да би се ревитализовале ратом разорене заједнице.

Обећавајући почетни резултати навели су бх. власти да 2010. укључе социјално становање као преферирани елемент у Ревидирану стратегију спровођења Анекса 7. Наредних година, Министарство за људска права и избјеглице укључило је социјално становање као кључну стратегију у два програма имплементирана на територији читаве земље која би требало да омогуће

изградњу 2900 стамбених јединица.⁵ Министарство је 2015. усвојило CRS-ов Приручник за социјално становање⁶ као званични водич за све општине које учествују у ова два програма.

Након што су покушаји усвајања закона на државном нивоу осујећени због општер политичког застоја, CRS је одлучио да укључи кључне дужноснике на општинском, кантоналном и ентитетском нивоу гдје постоји политичка воља да се израде и усвоје стратегије и закони за социјално становање. У 2013. години, организација CRS успјела је да помогне у изради и усвајању првих закона о социјалном становању у два кантона (БПК Горажде и Зеничко-добојски кантон). А 2013. године Министарство је инкорпорирало социјално становање у другу фазу своје иницијативе да подржи повратак и интеграцију тражилаца азила у десет циљаних општина и Дистрикту Брчко, тиме показујући да Влада БиХ сада разумије колико је социјално становање важно у помагању општинама да одговоре на стамбене и животне потребе својих најрањивијих грађана.

Marc D'Silva marc.dsilva@crs.org
 Сanela Имамовић sanela.imamovic@crs.org
 Catholic Relief Services in Bosnia and Herzegovina.
www.crs.org/countries/bosnia-herzegovina

1. Подаци преузети од: Министарство за људска права и избјеглице у БиХ (2011) Заједнички програм за инзалагење трајних рјешења за избјеглице и расељене особе у региону <http://tinyurl.com/MHRR-framework-prog-2011>

2. Особе из БиХ које су тражиле азил у другим европским земљама (углавном земљама ЕУ) и које су враћене на основу једног од званичних споразума потписаних између влада. Око 70 % враћених тражилаца азила су Роми којима је због недостатка родног листа и других исправа тешко доказати да су раније живјели у БиХ.

3. Иницијатива за социјално становање CRS-а проглашена је једном од двије најбоље праксе интеграције Рома на Западном Балкану. Види: Организација за европску сигурност и сарадњу (2014) Best Practices for Roma Integration: Regional Report on Housing Legalization, Settlement Upgrading and Social Housing for Roma in the Western Balkans. www.osce.org/odihr/115737

4. Подаци мониторинга CRS/бх. особља, мај 2015.

5. Види чланак Mayne A 'Bosnia and Herzegovina 20 years on from Dayton', стр. 8-11.

6. www.crsprogramquality.org/publications/2015/8/25/manual-for-non-profit-social-housing.html
www.mhrr.gov.ba/izbjeglice/Socstan/Archive.aspx?langTag=bs-BA (босански језик)

Постављање правих питања у истраживању психосоцијалне добробити

Селма Поробић

Новим истраживањем настоји се превазићи проблем недостатка емпиријског утемељења за велики дио психосоцијалног програмирања у послијератној трауми на Западном Балкану.

Психосоцијални рад који обављају локални и међународни стручњаци за ментално здравље постао је стандардна и широко распрострањена димензија хуманитарног реаговања на ратну трауму у Босни и Херцеговини (БиХ), Хрватској и на Косову током 1990-их. Генерално говорећи, међународни програми у регији промовирају идеју да су све ратом расељене особе трауматизоване и да су потребне спољне психосоцијалне интервенције. Ефикасност тих интервенција узима се здраво за готово, а емпиријска истраживања на ову тему су оскудна.

Током рата, недостатак истраживачких ресурса остављао је мало простора за прикупљање података или студије учинка. У периоду након сукоба, овај тренд се мање-више наставио. Поред тога, често су пропадали покушаји да се спроведе свеобухватно истраживање у области менталног здравља због све већег неповјерења локалног становништва, посебно према страним агенцијама и невладиним организацијама. Послијератно лијечење и услуге менталног здравља у БиХ стога су се ријетко фокусирали на ратом расељене особе и избјеглице као посебне циљне групе. Умјесто тога се комплетно цивилно становништво сматрало рањивим, трауматизованим и онеспособљеним без икаквог систематског испитивања отпорности и опште добробити.

На исти начин су се студије о менталног здрављу људи расељених ратом у регији углавном бавиле цјелокупним становништвом, а не дијеловима становништва и игнорисале су питање отпорности.

Ментално здравље ратом расељених особа и избјеглица

Питања менталног здравља и даље су веома значајна у БиХ, Србији и на Косову. Према

ЕУ пројекту UP.STREA.M,¹ број особа са менталним потешкоћама у овим земљама је већи од просјека у ЕУ, а узроци се повезују са два десетљећа стреса попут рата, етничких тензија и сиромаштва – као и недостатком организације у сектору менталног здравља.

Имајући то на уму, као и недостатак научног истраживања о тренутној психосоцијалној добробити међу маргинализованим групама, мултидисциплинарни истраживачки тим од 18 научница и научника у три државе (Србија, Косово, БиХ), који предводи тим Универзитета у Сарајеву² а финансира Регионални програм за промоцију истраживања Универзитета у Фрибуру (RKPP), спроводи студију о психосоцијалном здрављу жена расељених ратом. Истраживање има циљ да пружи увид у везе између миграција и менталног здравља у послијератном друштву које такође пролази кроз свеобухватну социо-политичку транзицију.

Све у свему, рад на унапређењу менталног здравља у послијератној БиХ укључивао је многе актере на различитим нивоима и рад са разним циљним групама, али још увијек није интегрисан у државне механизме пружања услуга. Радило се са специфичним групама, попут жена силованих током рата, од којих су неке расељене, али формални систем увелико игнорише присилне мигранте. Томе треба да се додају и огромни проблеми са финансирањем и спровођењем истраживања, као и оцјењивањем праксе засноване на доказима.

Пратећи тренутну реформу сектора менталног здравља, нове стратегије рада имају циљ да укључе социјалне службе у заштиту и промовирање менталног здравља грађана уопштено и избјеглица и расељених особа конкретно (као маргинализоване, рањиве групе).¹ Унапређење социјалне инклузије

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

један је од кључних захтјева за усклађивање социјалног развоја БиХ са ЕУ стандардима. Социјална инклузија на свим нивоима захтијева партнерство влада, јавних институција и цивилног друштва, али се показало да је то велики изазов у држави са бројним политичким и административним центрима одлучивања (14 нивоа одлучивања који подлијежу условима које намећу спољни актери попут Свјетске банке, Међународног монетарног фонда и ЕУ). Међутим, нови центри за ментално здравље (који су резултат реформе) имају потенцијал да пружају адекватније услуге менталног здравља јер им је циљ да раде на прилагођенији начин, са мултидисциплинарним тимовима и у међусекторској сарадњи.³

Шири друштвени контекст

Имајући на уму сложеност бх. социо-економске ситуације, истраживање које финансира RRPP² помјера фокус са појединачне клиничке здравствене перспективе на сложену друштвену димензију схватања реинтеграционог процеса погођених расељених особа и избјеглица, како у односу на њихова ратна искуства тако и на превладавајућу социо-економску ситуацију у земљи. На овај начин се у обзир узимају важне генерацијске разлике, орођени обрасци и урбане/руралне неподударности, а оцјене о менталном здрављу се испитују у ширем друштвеном контексту који неминовно утиче на свеукупну психосоцијалну добробит особе.

Емпиријском анализом низа случајева у БиХ, Србији и на Косову, пројекат се бави следећим истраживачким питањима: На који начин искуство међуетничког насиља, ратно расељавање великих размјера и продужена транзиција утичу на психосоцијално здравље присилних мигрантица у сваком од ова три окружења? У каквој је ситуацији њихова добробит, укључујући и факторе узмимирања и отпорности, у овако захтјевним окружењима? Каква је природа психосоцијалне подршке, јавне и невладине, формалне и неформалне, која се пружа овој популацији? Шта је потребно да се уради по питању утврђених психосоцијалних потреба и недостатака који постоје у постојећим политикама и програмима? Које би добре праксе (ако постоје) надлежне власти и различити национални, регионални

и међународни актери могли да искористе да унаприједе приступ психосоцијалним службама као и њихове праксе?

Закључак

Поуздане и учинковите политике захтијевају јаку доказну основу. Само је уз то, и уз дубинске спознаје које проистичу из тих доказа, могуће да се: утврди на који начин владине политике и програми могу најбоље да помогну циљним популацијама; прати колико се учинковито користе ресурси; потиче учење и развој у овој области; те да се подржавају укључени актери у њиховим улогама и одговорностима.

Поред тога, изградња мрежа које такво истраживање подразумева међу укљученим актерима различитих професионалних и академских профила широм регије, али и међународно, помаже у изградњи интердисциплинарне и трансдисциплинарне платформе за дугорочну корист студија о присилним миграцијама у регији.

Велики дио нашег искуства из послеријатне БиХ потврђава потребу да пружање психосоцијалних услуга расељеним особама и избјеглицама увијек буде засновано на опсежном истраживању које се заснива на чињеницама. Само у том случају може да има директан ефекат на квалитет живота повратника, интерно расељених особа и избјеглица.

Селма Поробић porobics@fpn.unsa.ba

Директорица Центра за студије о избјеглим и расељеним особама, Универзитет у Сарајеву.

www.cesi.fpn.unsa.ba/en/

[босански језик www.cesi.fpn.unsa.ba/bs/]

1. 'UPdate of Socializing and TReAtment in Mental Health' (Унапређивање социјализације и третирања у менталном здрављу) – који укључује Caritas Italiana у Србији и Удружење Fenix у БиХ.
2. У партнерству са истраживачким тимовима из Србије и са Косова.
3. Стратегија социјалне инклузије у Босни и Херцеговини (2008–2013). Влада Босне и Херцеговине тренутно ради на два стратешка документа: на државној стратегији развоја и средњорочном прегледу стратегије социјалне инклузије.
4. Пројекат менталног здравља у Босни и Херцеговини, који подржава Швајцарска агенција за развој и сарадњу и швајцарски кантони Женева, Јура, Берн и Фрибур, завршио је прву фазу (2010–2013) и сада је ушао у другу.
5. Под називом 'Engendering Forced Migration, Socio-political Transition and Mental Health in BiH, Serbia and Kosovo'. За више информација, посетите www.cesi.fpn.unsa.ba

Ратне подјеле школа у доба мира

Valery Perry

Етнички подијељен образовни систем у Босни и Херцеговини и даље је препрека одрживом повратку, угрожавајући помирење и реконструкцију друштва.

Увођење Анекса 7 у Дејтонски мировни споразум било је од кључне важности из много разлога. Но, док је повратак имовине првобитним власницима био јако успјешан, повратак људи у њихове пријератне домове није имао толики успјех. Ово је посебно тачно у случајевима гдје би многи повратници постали демографске мањине у својим пријератним заједницама. Политички лидери нису уложили велики труд да створе окружење у којем би се пријератни становници осјећали угодно нити да покрену послератно политичко помирење. Мањински повратак остао је застрашујућа одлука, јер су повратници тешко проналазили послове у својим пријератним заједницама, те су се суочавали са знатном дискриминацијом када је ријеч о друштвеним односима и приступу јавним услугама, као што су здравство, полицијска заштита, социјална заштита – и школе.

Образовни систем у Босни и Херцеговини (БиХ) логична је последица и недостатка значајног и систематичног политичког помирења у последње двије деценије, као и практичних последица које је државна структура подијелене моћи договорена Дејтоном имала по јавне политике. Образовна инфраструктура земље није остала имуна на ову слојевиту, фрагментирану и, неки би рекли, замршену структуру. Школе су наставиле држати исту, етнички искључиву наставу као и за вријеме рата.¹ Због непостојања државног министарства образовања које би координирало или водило образовну политику, министарства образовања на ентитетском и кантоналном нивоу ишла су одвојеним, различитим путевима. Стога скоро свака школа у БиХ још увијек има сопствени етнички 'призвук' који одражава доминантно, већинско становништво у тој заједници. То се очитује у различитим наставним плановима и програмима те књигама за бошњачке, хрватске и српске школе, различитим прославама празника и, у суштини, активном

и континуираном његовању различитих и често међусобно искључивих свјетоназора.²

Различите методе, исти резултати

У заједницама Федерације гдје је једноставни чин успостављања јединственог наставног плана и програма немогућ због мјешавине бошњачког и хрватског становништва, забиљежено је више од 50 случајева 'двие школе под једним кровом'. У оваквим случајевима школске зграде су 'заједничке', са групама ученика који уче или по бошњачком или по хрватском плану и програму у одвојеним крилима зграде, спратовима или смјенама. У неколико заједница у РС-у, гдје постоји довољно повратника неспрског становништва, неспрски ученици (углавном Бошњаци) уче по наставном плану и програму РС-а, осим у случају да постоји довољан број ученика националне мањине; онда им је дозвољено пратити 'њихову' националну групу предмета, која укључује историју, географију, матерњи језик и вјеронауку, приликом чега се одвајају од својих српских вршњака да би слушали ове предмете. Без обзира да ли је ријеч о хомогеним или мијешаним подручјима, дјеца се сусрећу са једностраним наративима и само њих уче, и без обзира да ли је подјела видљива (као што је то случај са 'двие школе под једним кровом') или суптилна, резултат је исти – генерација младих грађана са јако slabим осјећајем заједничке будућности у својој земљи или пак визије за своју земљу.

Постојао је један период спровођења образовних реформи, посебно између 1997. и 2007. године. Потребе повратнике дјече експлицитно су препознате у Привременом споразуму о задовољавању посебних потреба и права дјече повратника потписаном 2002. године, који је требало да укине најочигледније праксе које су спречавале одржив повратак. Почео је покушај да се уклони отворен говор мржње из историјских уџбеника, те су уклоњени етнички искључиви симболи

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

и називи школа. 'Двије школе под једним кровом' (и саме једно 'привремено' рјешење) у неким су случајевима побољшане бројним покушајима административног уједињавања. Министарство цивилних послова на државном нивоу израдило је један мали образовни портфељ; основана је Агенција за образовање која је имала и савјетодавни капацитет како би се обезбједили досљедни стандарди наставних планова и програма и исходи учења; а оформљена је и Конференција министара образовања у БиХ, с циљем да даје приједлоге, савјете и да врши улогу координације. Ипак, у недостатку правне обавезе да се хармонизују и интегришу образовни системи, и политичке воље да се инсистира на једној инклузивној политици, ова тијела су знатно ограничена у свом раду и реформе овог типа нису успјеле да ријеше кључни проблем подијељених наставних планова и шире, континуиране политике етнизације јавног живота у БиХ.

У таквом систему, мањински повратници остали су мањине, присиљене да бирају да ли ће се асимилirati или учити одвојено (ако постоји довољан број повратника) или ће можда отићи и одустати од идеје повратка. У посљедњих неколико година реформе су престале, а видљиви су чак и знаци назадовања. На примјер, 2013. године у РС-у, родитељи из Коњевић Поља (недалеко од Сребренице) повукли су дјецу из школе и организовали демонстрације у Сарајеву (укључујући и импровизовано шаторско насеље гдје су неки од демонстраната спавали) у знак протеста против политике и праксе у РС-у која је од њихове дјече захтијевала да уче по наставном плану и програму РС-а. Али бошњачки родитељи нису тражили инклузивније школство и за бошњачку и српску дјецу, већ су захтијевали сопствене предмете из бошњачког наставног плана и програма – тиме су допринијели доминантном наративу разједињења. Овај случај показује динамику искључивости и екстремизма који обиљежавају све расправе о политицима. Власти РС-а нису подuzele никакве кораке да одговоре на ове захтјеве, већ су чак учврстиле подјеле и подигле етнонационалне тензије инсистирајући да се у неколико школа које заиста пружају могућност националне групе предмета (отприлике 20 школа) „босански језик“ зове „језик бошњачког народа“, истичући тиме проблеме земље која се састоји од 'конститутивних народа' а не од грађана.³

Закључак

У недостатку међународног притиска и изворних захтјева да се поново размотри образовни систем земље базиран на подјелама, нема разлога вјеровати да ће образовни систем земље постати бољи или инклузивнији; status quo одговара владајућим националистичким политичким елитам које се опиру грађанским опцијама јер би оне могле да угрозе њихову неоспориву владавину. Дугорочно ће ова ситуација угрозити већ остварени повратак и затворити врата могућем будућем повратку.

Укључивање права на повратак у Дејтонски мировни споразум била је племенита идеја која је у много чему постала жртва реалполитике у послеријатној дејтонској држави. Особе расељене током рата које су изградиле своје животе на неком другом мјесту имају мало разлога да се врате у земљу која је још увијек у стању замрзнутог сукоба, као што то показује њен подијељени образовни систем. Двадесет година након Дејтона, овакво стање ствари треба да забрињава не само људе заинтересоване за Балкан већ и оне који раде на стабилизацији најразличитијих послеријатних земаља у другим дијеловима свијета. образовање у послеријатној земљи, далеко од тога да је 'благо' политичко питање, представља озбиљан безбједносни проблем који је врло опасно игнорисати.

Valery Perry valeryperry@yahoo.com

Независна истраживачица и консултанткица са сједиштем у Сарајеву; виша сарадница, Савјет за демократизацију политика; предаје анализу и разрешење конфликта на Сарајевској школи за науку и технологију. www.democratizationpolicy.org

1. Donia R (2000) 'The Quest for Tolerance in Sarajevo's Textbooks', Human Rights Review, Vol 1, Број 2, стр. 38-55. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12142-000-1003-1#page-1>
2. Дистрикт Брчко дјелимично представља изузетак, јер дјеца уче заједно у знатнијој мјери него другдје. Види Perry V 'Democratic Ends, (un)Democratic Means? Reflections on Democratization Strategies in Brcko and Bosnia-Herzegovina' u Innes M (Ed) (2006) *Bosnian Security After Dayton: New Perspectives*. Routledge, стр. 51-70. <http://tinyurl.com/PerryV-2006-Routledge>
3. Perry V 'Classroom Battlegrounds for Hearts and Minds: Efforts to Reform and Transform Education in Post-war Bosnia and Herzegovina' u Lishaug O and Ramet S P (Eds) (2013) *Bosnia-Herzegovina Since Dayton: Civic and Uncivic Values*. Longo Editore Ravenna. стр. 225-246. <http://tinyurl.com/PerryV-2013-Lishaug-Ramet>
4. Jukić E 'Hundreds of Bosnian Pupils Fail to Start School' Balkan Insight. 1. септембар 2014. www.balkaninsight.com/en/article/hundreds-of-pupils-in-bosnia-did-not-start-school

Презиме им је «избјеглица»: Повратак и локални активизам

Peter Lippman

До одрживог повратка у Босни и Херцеговини може да дође само када обични људи и активисти за људска права постану пуноправни учесници процеса опоравка.

Због рата 1992.–1995. више од два милиона људи је расељено – тачно пола становништва Босне и Херцеговине (БиХ). Од тог броја, више од милион их је побјегло у десетине земаља широм свијета. Остали – интерно расељене особе – завршили су у колективним центрима, напуштеним кућама које припадају другим расељеним особама или су се смјестили код родбине у ентитетима под контролом њихове етничке групе: Срби у Републици Српској (РС) а Хрвати и Бошњаци (Босански Муслимани) у Федерацији.

Иако су Хрвати и Бошњаци формално били савезници на крају рата, и Федерација је на крају етнички подијељена. Босански Хрвати у коначници су држали око 20 % БиХ, док је осталих 30 % завршило под контролом Бошњака. Босански Срби контролисали су другу половину земље. Етничка хомогенизација ових територија била је скоро потпуна и, први пут, Хрвати, Бошњаци и Срби постали су мањине у оним подручјима гдје њихова етничка група није била на власти.

“Јадни, јадни људи. Сви раздвојени, раштркани свуда.” (Раба, 70 година, Сарајево)

Процјена штете на базичном нивоу

Расељене особе које сам сусрео у Босни и Херцеговини након рата¹ живјеле су у колективним центрима (школама, баракама и хотелима, привремено намјештеним за ову сврху) и у кућама родбине или у напуштеним кућама и становима. Иако су већ неколико година пребивали у овим «привременим» домовима – а често су то били пријератни домови особа које су сада биле расељене на другој страни међуентитетске границе – мало је расељених особа било удобно смјештено, а велики број њих живјело је у

ужасним условима. Све ово, плус чежња за завичајем, било је подстицај да се врате кући.

Градско језгро Горажда, града у Источној Босни, било је крцато расељеним особама из индустријског предграђа Копачи и оближњег Вишеграда. У сјеверозападном дијелу земље, расељени Бошњаци из Приједора и Козарца вратили су се из Хрватске али су још увијек били интерно расељени. Многи од њих су се вратили у Сански Мост – не тако далеко од свог дома, али још увијек дубоко на другој страни међуентитетске границе. Расељени Сребреничани који нису побјегли у иностранство живјели су у лошим условима у Тузли и на периферији Сарајева. Истовремено су Хрвати, који су протјерани (најприје од српских, а послје и бошњачких војних снага) из својих завичајних домова у централној БиХ, били расељени у западној БиХ или дијеловима Хрватске. Тамо су заузели домове у власништву протјераних Срба. А Срби из Мостара, Сарајева и централне БиХ пресељени су на дијелове територије под српском контролом.

Све ове етничке регруписане популације сада су формирале хомогене гласачке блокове на које су вође са све три стране могле да се ослоне. Стога овим вођама није било у интересу да им помогну да се врате у своје пријератне домове. Услиједио је период у коме су, у најбољем случају, многи политичари само декларативно подржавали повратак избјеглица; пуно чешћа била је отворена опструкција повратка у било којем правцу.

“Већина нас жељела би се вратити кући. Што се мене тиче, свако јутро кад се пробудим, запитам се: ‘Шта ја радим овдје?’ Тузлацима смо преко главе. Овдје смо грађани другог реда.

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

Презивамо се 'избјеглице'." (Зехра, расељена из Братунца у Тузлу)

Остало је на обичним људима, предвођеним активистима пионирима, да се боре против послеријатне географске и политичке подјеле која их је чинила беспомоћним. Недуго након завршетка рата, хиљаде расељених особе мобилисале су се како би покренуле процес повратка у своје пријератне домове, али је пред њима био тежак пут. Ови локални активисти основали су организације како би потпомогли сопствени повратак, као и повратак својих заједница. Многе организације имале су подршку и локалног становништва и међународне заједнице, али потенцијални повратници суочавали су се са опструкцијом и застрашивањем од локалних власти и других људи који су притајено покушавали да саботирају покушај повратка. Оштећене куће обновљене су да би потом поново биле гранатиране, а повратници су убијани или застрашивани како би одустали и поново отишли. Мине су постављане на путевима у Гацком и Стоцу. Крајем 1999. године, један рани повратник у Сребреницу, запосленик у скупштини општине, збоден је и остављен да умре у згради општине. У истом периоду дошло је до спаљивања десетина обновљених домова.

Но, најучинковитије спречавање повратка било је ненасилно, уз широко распрострањену 'опструкцију на шалтерима' која се радила на све три стране. Славенка, коју су протјерали из Сарајева, описала је малтретирање које је претрпјела када је покушала да се врати:

"Када сам се вратила, открила сам да је неко у мом стану. Човјек који је ту живио ... послао ми је поруку да никада нећу вратити свој стан. Отишла сам у полицију и пријавила ту особу. Они су ми рекли: 'А шта ми треба да урадимо, да га избацимо? Не можемо вам помоћи.' Ишла сам у општинске уреде и министарства

На капији пише: 'Повратничко насеље Сућеска'. Сућеска је село у општини Сребреница и било је прво повратничко насеље у тој општини. Јун 2000.

– покуцала сам на сва могућа врата, свуда, и ништа се није десило. Сви су наводно попуњавали формуларе и писали писма, али су ме заправо лагали. Скоро годину дана сам ишла на све стране, покушавајући повратити свој стан ... шутали су ме унаоколо као лопту."

Шаторска насеља

Активисти који су предводили десетине локалних удружења и борили се за повратак истрајали су у својим напорима. Када су их локалне власти одбиле а међународне агенције игнорисале, поставили су шаторска насеља у селима или близу села гдје су хтјели да се врате.

Један од првих организованих повратака био је повратак Бошњака у село Јушићи на домак Зворника на истоку РС-а. Октобра 1996. године, уз подршку Фадила Бањановића, познатог активисте за повратак,² десетине повратника поставили су шаторе и почели да рашчишћавају крш из својих разрушених сеоских кућа. Морали су да обнове цесту која иде до села и пазе на mine које су их спречавале у сађењу првих усјева. Током тог мјесеца, "било је више полицајаца него повратника, како би нам показали да нисмо добродошли, чак ни међу рушевинама", рекао је један становник села. Упркос пријетњама и повременим пуцњевима, повратници су устрајали.

До пролећа 1998. више од половине пријератног становништва овог села се вратило. У то доба, у току је био повратак у многа села у том дијелу РС-а. У Јушићима, повратници су почели да постављају телефонске стубове како би имали приступ струји из Федерације, али су власти РС-а наредиле да се стубови уклоне. Дјеца повратника превожена су аутобусом преко међуентитетске границе како би ишла у школу у Федерацију. Временом се безбједносна ситуација у Јушићима побољшала али су превоз и водоснабдијевање неколико година представљали проблем.

Активисти за повратак пронашли су начине да привуку пажњу и подршку међународних званичника, демонстрирајући испред амбасада и у близину сједишта Канцеларије високог представника. Постављање шаторског насеља у снежним мјесецима крајем 1999. одмах поред међуентитетске границе између Горажда и РС-а изазвало је критике неких међународних званичника. Шаторско насеље, у којем су становале десетине будућих повратника, било је смјештено на брду изнад Копача; на шаторима су постављени ручно израђени натписи са порукама “Копачи су кључни за Анекс 7” и “Копачи су кључни за повратак”. Фадил Бањановић ми је у својој тузланској канцеларији рекао: “Нема алтернативе повратку. Ми смо за повратак у свим правцима. Нећемо то звати двосмјерни повратак или мањински повратак – само повратак. Ми нисмо организација која ће приредити дискусије или издати високопарне изјаве.”

Да би одговорили на овакав притисак, међународни званичници коначно су почели да праве значајне промјене како би подржали повратак 1999. године.³ Прогласили су законе против опструкције и уклонили неке од најгорих прекршитеља закона. До краја 1999. повратак се интензивирао, а у

Натпис на шатору: ‘Копачи су кључ Анекса 7 за шијелу Босну и Херцеговину’. Шаторско насеље наомак Горажда, изнад села Копачи. Новембар 1999.

наредних неколико година досегао врхунац и неколико стотина хиљада расељених особа успјело је да се врати у своје пријератне домове. Не само да су се Бошњаци вратили у дијелове ентитета под српском контролом и западну БиХ; Срби и Хрвати су се такође вратили у своје пријератне домове.

Ипак, чињеница да су ратне вође и њихови политички наслједници остали на власти значила је да повратак никада није попримио веће размјере. У неким мјестима, попут Вишеграда, није дошло до значајнијег повратка, док се у другим, као што су општине Приједор и Зворник, чак и у врхунцу повратка вратило само око 50 % пријератног становништва.

Потешкоће у опорављању

Од тог периода до данас повратак стагнира, демографска мапа БиХ се учврстила са отприлике 10 или 20 % повратника који живе у својим пријератним домовима. Повратничку популацију углавном чине старије особе. Млађи људи који су провели добар дио својих формативних година у новим домовима пронашли су начин да тамо и остану, а од рата су хиљаде њих у потпуности напустили земљу. Прелиминарни резултати пописа становништва из 2013. године указују да број становника износи 3,7 милиона, за разлику од пријератне популације од 4,4 милиона.⁴ Стога се у посљедњих десет година и више јавна расправа о повратку односила на одрживост

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

Peter Lippman

Општинска зграда изнад Копача коју су за повратак искористили становници шаторског насеља у Горажду. Новембар 1999.

већ оствареног повратка, а не на значајнији додатни повратак. Но, постоје три битна проблема која отежавају опоравак у БиХ.

Најочигледнији проблем је недостатак економског опоравка – званична стопа незапослености међу свим етничким групама још увијек је већа од 40 посто. У мјестима гдје постоји повратничка популација, повратници су задњи који ће добити оно мало слободних радних мјеста, а када неко од њих жели да покрене сопствени бизнис суочава се са обесхрабрујућом бирократијом и накнадама за дозволе. Тамо гдје се спроводе пројекти локалног развоја, предност се даје доминантној етничкој групи.

Дискриминација у образовању представља још један озбиљан проблем. У Федерацији, бошњачки и хрватски ученици уче одвојено по систему «двје школе под једним кровом» у више од 50 мјеста.⁵ У Стоцу, граду гдје доминирају Хрвати, бошњачки ученици улазе на задња, а хрватски на предња врата.

Раздвајање етничких група које говоре исти језик и имају скоро исту историју и обичаје подгријава тензије, и управо у таквој атмосфери, присутној широм БиХ, активисти покушавају ујединити људе у борби за грађанска права и против корупције. Током повратка избјеглица, најчинковитији активисти сарађивали су са свим етничким групама и залагали се за повратак у свим правцима. И данас је борба против корупције и дискриминације најдјелотворнија тамо

гдје повратници могу да се уједине са младим члановима већинске етничке групе. У последњих неколико година повећао се број младих људи који исказују своју освијештеност; организација Одисеј из Братунца, иако је престала са радом, била је један од примјера међуетничке сарадње,⁶ а у Приједору, организација Кварт⁷ може да се похвали изузетном сарадњом између паметних, искрених младих Срба и активиста за повратак.

Тешко је имати наду у БиХ, гдје дејтонска луђачка кошуља потврђује раздвајање и гдје вође земље настављају квазиправним мјерама спроводити ратне циљеве својих претходника. На концу, опоравак ће се десити када се нова генерација домаћих вођа посвети благостању свог народа. Једнако је важно да се истакне како се промјена неће десити без учешћа масе обичних људи, предвођених активистима у које имају повјерења. Већа сарадња између повратника и отворених локалних људи свих етничких група значиће почетак истинског опоравка.

Peter Lippman *pl52ip@hotmail.com*
Активиста за људска права и независни истраживач специјализован за бившу Југославију.
<http://balkanwitness.glypx.com/journal.htm>

1. Живио сам у БиХ од средине 1997. до средине 1999. године, и отада сам више пута боравио у земљи на дужи временски период, као истраживач фокусиран на изворне кампање за људска права – кампање за повратак, а потом и друге, као што су кампање за меморијализацију и кампање против дискриминације.
2. Тадашњи директор Канцеларије за повратак расељених лица Тузланског кантона.
3. Према бонским овластима, које је децембра 1997. прогласио Савјет за имплементацију мира успостављен Дејтоном, Канцеларија високог представника добила је моћ да прогласи законе у БиХ, као и да уклони домаће политичаре са њихових позиција.
4. У августу 2015. још увијек нису били објављени коначни резултати.
5. Види Perry V 'Wartime division in peacetime schools', стр. 26-7.
6. Види <http://balkanwitness.glypx.com/journal2008-4.htm>
7. <http://centrazmladekvartprijedor.blogspot.co.uk/> (само на босанском)

Недостаци Дејтонског мировног споразума по питању људских права

Lisbeth Pilegaard и Јасминка Џумхур

Када се мировним споразумом гарантују права одређених, али не свих група, неминовно је да ће доћи до ограничења у остваривању људских права.

Дејтонским мировним споразумом којим је завршен рат у Босни и Херцеговини (БиХ) прописана су права 'конститутивних народа' државе: Бошњака, Хрвата и Срба. Резултат овога је да је свака особа која се не идентификује са једном од ових група знатно ограничена у остваривању својих права, што води ка маргинализацији специфичних категорија становништва.

Комисија за елиминацију расне дискриминације Уједињених нација (УН) је 2006. изразила забринутост због тога што "државни и ентитетски уставни додјељују овласти и дају посебна права искључиво припадницима 'конститутивних народа' (Бошњацима, Хрватима и Србима), а људи који не припадају ниједној од ове три етничке групе формално се називају 'остали.'" Комисија је позвала "да држава страна осигура да се сва законом прописана права додијеле, и законски и у пракси, свакој особи на територији државе стране, без обзира на расу и етницитет."¹

У држави се и даље дешава повратак, с тим што и даље постоје проблеми у односу на безбједносну ситуацију 'мањинских повратника', због пријављених узнемиравања, застрашивања и других облика насиља, укључујући и убиство. Политичари и даље користе националистичку реторику, често усмјерену против мањинских повратника.

Анекс 6 и равноправност приступа Анексом 6 Дејтонског мировног споразума успостављена је Комисија за људска права која се састоји од Савјета за људска права и Уреда омбудсмана. Заједно су ове двије институције дужне да истражују:

a) наводна и очита кршења људских права, која су загарантована Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода те њеним Протоколима, или

b) наводну или очиту дискриминацију на основу пола, расе, боје коже, језика, вјероисповијести, политичког или другог увјерења, националног или друштвеног поријекла, припадности националној мањини, власништва, рођења или другог статуса који произлази из права и слобода обезбијеђених међународним споразумима наведеним у Додатку овог Анекса, које кршење, наводно или очигледно, проводе Странке, укључујући било које службено лице или орган страна, кантона, општина, или појединачно дјелујући према одобрењу таквог службеног лица или органа.

Институција омбудсмана ради на омогућавању једнаког приступа за све рањиве, маргинализоване групе, а у својим годишњим извјештајима наводи да интерно расељене особе и даље имају потешкоћа у остваривању приступа социјалној заштити и добробити, чиме се креирају препреке њиховом стабилном повратку.¹ Подјела одговорности међу различитим нивоима власти (државни, ентитетски, кантонални и општински) у области социјалних и економских права опструира приступ тим правима јер је нејасно које припада која одговорност. Посљедица тога је статичност напретка БиХ у заштити људских права, успостави владавине закона и унапређењу управљања и економског развоја.

У исто вријеме, иако тешка економска ситуација у БиХ утиче на државу као цјелину, она има озбиљнији утицај на рањиве групе као што су мањински повратници, ромска популација или домаћинства која воде жене. Наставља се непостојање одрживих рјешења за интерно расељене особе и избјеглице, као и широко распрострањена дискриминација на основу етницитета, рода или политичке припадности. Надаље, послератне реформе

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

инструментата управљања и националног законодавства подузимане су уз мало или нимало јавних и стручних консултација и без осјетљивости на потребе рањивих група, укључујући и интерно расељене. Закони су често гурани без адекватног буџетског планирања, а резултат тога је да су права де јуре прописана али да их је у пракси немогуће остварити.² Постоји забринутост да су многе од подузетих мјера заиста резултирале сиромаштвом и споријим економским развојем, што ће поново довести до најозбиљнијих посљедица по најрањивије групе.

Неадекватна заштита рањивих група

Бројна уговорна тијела УН-а (задужена за праћење спровођења кључних међународних уговора о људским правима) указивала су – у односу на приступ рањивих група економским и социјалним правима – на недостатак директне примјене конвенција; недостатак програма за смањење незапослености, посебно међу женама; неадекватне механизме за праћење и обештећење. Међутим, њихове препоруке Влада БиХ није узела у озбиљно разматрање. Због тога су неправда и неадекватности заштите и остваривања права ових група и даље један од главних изазова за транзициону правду у БиХ.

Жртве тортуре, укључујући и особе које су преживјеле сексуално насиље, ентитетским законима су добиле само минимални ниво заштите унутар категорије ‘цивилних жртава рата’. Жене жртве сексуалног насиља су чак и рањивије, и суочавају се са озбиљним економским, стамбеним, социјалним и психолошким проблемима; њихове често вишеструке рањивости нису адекватно препознате законима (нпр. о здравственој заштити, интерно расељеним особама, социјалној заштити итд.) нити се рјешавају у пракси.

Два могућа узрока су недостатак законодавства на државном нивоу које би прописало права жртава и неусклађеност релевантних важећих закона. Приступ здравственој заштити за особе које су преживјеле тортуру, укључујући и сексуално насиље, ограничен је на основне услуге (у

Федерацији) или је повезан са статусом интерно расељених (у Републици Српској), али су у оба ентитета специфичне потребе ових категорија скоро потпуно занемарене. Психосоцијалну подршку и саветовање пружа само НВО сектор, који није у стању покрити све потребе. Мјесечне накнаде су понекад срамотно ниске, а за неке ово може да представља узрок поновне виктимизације.

Ситуација која се односи на групу названу ‘жене жртве сексуалног насиља’ показује како не постоји адекватно бављење вишеструким рањивостима, а тиме и како држава не успијева да пружи адекватну репарацију жртвама. То су жене које су стављене у додатно неповољни положај као жене које воде домаћинства и које су интерно расељене и суочавају се или су се суочавале са деложацијом из смјештаја који им је дат на основу статуса интерно расељене особе. Због одредаба Закона о избјеглицама из БиХ и расељеним особама у БиХ, биле су (или још увијек јесу) под притиском да се врате у предратна мјеста боравишта – гдје постоји опасност да буду изложене додатним траумама, што укључује и могућност суочавања са починиоцима.³ Терет се ставља на интерно расељене особе да покажу како постоји основ да не пристану на повратак, јер закон прописује да губе статус интерно расељених уколико су испуњени услови за безбједан и достојанствен повратак у предратно мјесто боравишта. Међутим, закон не дефинише услове за безбједан и достојанствен повратак, нити узима у разматрање да безбједан и достојанствен повратак за преживјеле тортуре може да подразумеијева значајно различите услове од оних који се односе на интерно расељене особе које не пате од вишеструких рањивости. Надаље, сваки пут када се преживјели суоче са новом деложацијом пролазе кроз додатну трауматизацију, чиме се појачава њихова маргинализација.

Закључак

Постоји хитна потреба да се уради свеобухватна процјена ефеката спровођења Дејтонског мировног споразума за интерно расељене особе, уз посебан фокус на спровођење препорука уговорних тијела

УН-а и Универзалног периодичног прегледа (Universal Periodic Review).⁵ Приступ заснован на људским правима, који је усмјерен на потребе рањивих група и којим се обезбеђује да повратници могу да приступе својим правима у вези са социјалном заштитом, здравственом заштитом, образовањем, стамбеним збрињавањем, запошљавањем и безбједношћу требало би да се примјењује у свим сферама живота у БиХ.

Lisbeth Pilegaard pilegaardlisbeth@gmail.com
Консултантница и саветница за хуманитарна питања у УН-овом високом панелу за хуманитарно финансирање.

Јасминка Цумхур
jdzumhur@ombudsmen.gov.ba
Омбудсманка за људска права Босне и Херцеговине.

1. Извјештај Комисије за елиминацију расне дискриминације, 2006. Додатак бр. 18 А/61/18, став 31.

www.refworld.org/pdfid/45c30ba90.pdf

2. Расељене особе које се враћају у мјесто поријекла у којем је њихова етничка група сада у мањини.

3. OSCE (новембар 2012.) *Tackling Hate Crimes: An analysis of bias-motivated incidents in Bosnia and Herzegovina with recommendations* www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2012111310235235eng.pdf; Европска комисија против расизма и нетолеранције (фебруар 2011.) *ECRI Report on Bosnia and Herzegovina* (четврти циклус мониторинга)

www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/bosnia_herzegovina/BIH-CBC-IV-2011-002-ENG.pdf

4. (март 2015.) *Годишњи извјештај о резултатима активности институције омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине за 2014. годину*

www.ombudsmen.gov.ba/Dokumenti.aspx?id=27&tip=1&lang=En [на српском] <http://www.ombudsmen.gov.ba/Dokumenti.aspx?id=27&tip=1&lang=>

5. Најбољи примјер за ову тврдњу је Закон о равноправности полова (текст: <http://tinyurl.com/BIH-Gender-Law-2003>), којим се наводи да ће: "надлежни нивои власти на свим нивоима предузети све одговарајуће мјере ради провођења одредби прописаних овим законом," укључујући и "доношење програма мјера ради постизања једнакости полова у свим областима и на свим нивоима власти". То се још увијек није догодило.⁶

www.brookings.edu/about/projects/idp/laws-and-policies/bosnia

7. www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/BASession20.aspx

Када се жене изоставе из мировних преговора

Горана Млинаревић, Нела Поробић Исаковић и Madeleine Rees

Изостављање жена из процеса изградње мира у Босни и Херцеговини умањило је шансе за одржив мир. Када ћемо научити да не можемо имати одржив и праведан мир без активног и значајног учешћа жена?

Ратни наратив обично представља жене искључиво као жртве, одузимајући им могућност дјеловања и не допуштајући им да учествују у поновној изградњи своје земље. Ипак, искуство жена као жртава насиља и активно учешће жена у стварању и изградњи мира нису међусобно искључиве ствари, и оба ова аспекта морају да буду препозната током мировних преговора.

Ниједна жена није учествовала у мировном процесу који је претходно потписивању Дејтонског мировног споразума 1995. године, било као једна од главних медијаторки у разговорима, свједокиња, чланица преговарачког тима или потписница!¹ Ово одсуство жена из формалног мировног процеса имало је конкретне посљедице и по цјелокупно друштво и по жене као посебну групу

унутар друштва, те њихову могућност да буду препознате као покретачице промјена у каснијим процесима.

У Дејтону, мјеста за преговарачким столом била су резервисана само за мушкарце који су иза себе имали подршку оружаних снага. Под изговором да се боре за људска права, те мушке елите успјеле су да договоре формулу за подјелу територије. Данас је БиХ парализована због нефункционалног централног државног апарата и етнонационалистичких политика које су на снази у два ентитета створена Дејтоном.¹ Домаће политичке елите нису озбиљно покушале да укључе женску перспективу у расправе о уставним реформама, нити су жене имале подршку међународне заједнице која је управљала овим разговорима. Образложење – или

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

изговор – било је то да су жене де facto укључене тиме што учествују у политичком животу и институцијама БиХ, те што су чланице политичких партија. Но, у стварности, жене нису довољно нити адекватно заступљене.

Изостављање жена из мировних преговора није јединствено само за БиХ. Године 2012., организација UN Women објавила је преглед 31 мировног процеса, показујући да су само у 4 % споразума учествовале жене као потписнице. Недавно су током друге рунде мировних преговора за Сирију сиријске жене изостављене из мировних расправа, упркос подршци држава и међународних невладиних организација те постојању Резолуције 1325 “Жене, мир и безбједност” УН-овог Савјета безбједности (UNSCR 1325).¹ Не само да ово представља кршење међународних правних обавеза већ је, просто речено, велика штета. А када су значајне међународне и локалне, сиријске женске организације 2014. године затражиле од УН-а да се побрине да жене буду укључене у сиријски мировни процес, речено им је да је “политичка ситуација компликована”. Ми то знамо. Али рјешење није у настављању истих оних подјела које су и изазвале рат. Истраживања нам јасно показују да су одржив мир донијели само они мировни споразуми у чијој су изради учествовале жене и који су, при изради оквира за окончање сукоба, транзицију и будућност нације, укључивали и родну анализу.²

Стварање простора за учешће жена

Подијелити женска искуства везана за мировне споразуме и послеријатни живот постао је императив за феминистичке мировне активисткиње и активисте који раде на стварању простора за значајно укључивање жена и њихово активно учешће у изградњи мира. Од 2013. године, неколико женских организација и активиста/киња из БиХ, на челу са организацијом Women’s International League for Peace and Freedom (Женска међународна лига за мир и слободу) почеле су да се супротстављају политичким елитама и њиховој навици да искључују

Midhat Poturović/mojprijedor.com

‘Приједорске мајке’ на протестима поводом обиљежавања 30. августа – Међународног дана несталих.

жене, кроз иницијативу под називом ‘Жене у борби за промјене у Сирији и Босни и Херцеговини’. Првобитна идеја иницијативе је да тешко научене лекције босанских жена – и током рата и послје њега – морају да се анализирају и искористе како би се развиле нове, боље стратегије за активно и значајно учешће жена у мировним процесима. Ово знање може да се подијели са другим женама у сличним ситуацијама, како би се избјегле грешке те размотриле и контекстуализирале добре праксе. У исто вријеме, користи се прилика да се у БиХ пронађу нови начини покретања женског покрета који би био заснован на феминистичким принципима и који би био у стању да дјелује мимо етнонационалистичке политике подјела.³

Активисткиње из БиХ препознале су многе успешне, али и многе неуспјешне приче у посљедњих 20 година. Већину неуспјеха узроковале су двије ствари: најприје, мањкав мировни споразум чија сврха јесте била зауставити сукоб, али који у себи није садржавао елементе потребне за стварање одрживог мира, и као друго, чињеница да жене и цивилно друштво нису учествовали у мировним преговорима.

Током рата, жене су се активно бавиле посљедицама насиља и учествовале су у активностима од кључног значаја за преживљавање заједница; пружале су помоћ интерно расељеним особама и женама жртвама сексуалног насиља, ишле су на посао – упркос снајперима и гранатама – како би фабрике наставиле да раде; а неке су чак

и за вријеме рата радиле на дијалогу између различитих заједница. Ипак, није постојао механизам преношења тих искустава и на формалне мировне преговоре. Резолуција 1325 УН-овог Савјета безбједности, којом се тражи активно и значајно учешће жена у свим фазама процеса изградње мира, усвојена је пет година након завршетка рата у Босни.

Жене су се наставиле организовати и након рата, неке тражећи истину о несталим члановима породице – неке захтијевајући укључивање жена у формалну политику. Неке жене су такође биле на челу тешког процеса повратка, често на мјеста гдје су многе од њих изгубиле чланове уже породице или су и саме биле жртве. Оне су имале практично искуство и знале су шта је потребно за одржив повратак – не само враћање имовине, што је био главни фокус међународне заједнице, већ и приступ економским, социјалним и политичким правима.

Игнорисање родних питања

Многи од послјератних проблема могли су да се избјегну да је било озбиљног политичког учешћа током мировних преговора – што значи учешћа и представница женског цивилног друштва као и родно освијештених савјетника. Насиље у породици, трговина људима, здравство, образовање, запошљавање – све су ово питања са израженом родном проблематиком и требало је да буду дио пажљиво испланиране транзиције у послјератној БиХ. Умјесто тога, питања за која се сматрало да су 'озбиљна' и да су од етнонационалног интереса (као што је образовање) или од посебног интереса за политичку економију (као што су запошљавање и здравство) искориштена су у сврху консолидације етнонационалистичких и неолибералних позиција. Надлежност над овим питањима подијелена је међу етнонационалистичким елитима у Дејтону, без узимања у обзир њиховог дискриминишућег или родног аспекта.

С друге стране, питања која су препозната као искључиво 'женска' – и самим тим не посебно значајна за прераспоједу моћи или прихода – игнорисана су у Дејтону и препуштена женским организацијама. Класични примјер је насиље у породици,

питање од најмањег етнополитичког значаја. Остављен је простор бх. женама да се баве овим проблемом, а мушка политичка елита није се много уплitala, с обзиром на то да насиље у породици жене увијек позиционира као жртве а не као субјекте моћи или доносиоце одлука. Иако се није адекватно бавило узроцима насиља у породици, донесени су нови и унапријеђени закони које су иницирале женске невладине организације, а у парламенту прогурале посланице.

Међутим, питање ратног сексуалног насиља још увијек је јако исполитизирано. Национализми покушавају да се окористе наративом о злочинима почињеним над "њиховим женама". Ово објективирање и комодифицирање огледало се у начину на који је мировни процес еволуирао, посебно у односу према приступу правди. Умјесто да се подржи приступ који се обраћа преживјелима и побољшава њихову ситуацију, што такође захтијева шири и трансформативни утицај на друштво, реакција дијелова елите је у најбољем случају била амбивалентна, док је у најгорој варијанти уствари користила преживјеле за своје потребе (останка на власти). Неки од приговора женских група тицали су се управо овог трансформативног начина помагања жртвама. Но, рјешење је било да се 'подари' нека врста компензације која је више личила на социјалну накнаду а не на обештећење за претрпљене ратне трауме, што је заправо довело до тога да те жене зависе од социјалне заштите. Чак ни ову врсту компензације нису добиле све преживјеле, већ само оне које живе у Федерацији и које испуњавају одређене (проблематичне) критерије.

У посљедњих 20 година, босанске невладине организације морале су да постану јако стручне у пружању услуга као што је медицинска помоћ или психо-социјална подршка. У међувремену, друге институције попут центара за ментално здравље или центара за социјалну заштиту нису урадиле скоро ништа да унаприједе своје капацитете у пружању услуга и подршке. Због тога жртве данас добијају подршку само путем невладиних организација, а оне зависе од подршке страних донатора како би могле да наставе са својим изузетно важним радом.

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

Постоји инхерентна спона између начина на који су ове услуге делегиране невладином сектору и постигнућа правосудног система. Неки аспекти формалног правосудног система који је успостављен у БиХ након рата (Међународни кривични суд за бившу Југославију, Суд Босне и Херцеговине итд.) пружили су оквир за одређивање кривичне одговорности, али нису обезбиједили свеобухватнију правду. Поимање правде било је исувише уско, сведено на процесуирање и кажњавање починилаца (а то је оно што су на почетку захтијевале и саме жртве).

Но, поред успостављања ових формалних, правосудних механизма требало је да се обрати озбиљна пажња на друштвена и економска права, а последијератна реконструкција БиХ требало је да буде попраћена трансформативним транзиционим процесом. Идентификовање потребних рјешења могло је да буде урађено само кроз један инклузивни процес, а одсуство жена значило је и незбјежан неуспјех. То нам још увијек представља изазов, јер се показало да је немогуће поново задобити изгубљено мјесто за преговарачким столом.

Горана Млинаревић g.mlinarevic@gold.ac.uk
Истраживачица, пројекат Gender of Justice (Род правде), Goldsmiths,

Универзитет у Лондону.

www.gold.ac.uk/genderofjustice

Нела Поробић Исаковић nporobic@wilpf.ch
Координаторка пројекта, Жене у борби за промјене у Сирији и БиХ, Women's International League for Peace and Freedom (Женска међународна лига за мир и слободу).

<http://womenorganizingforchange.org/en>
[босански језик]

www.womenorganizingforchange.org

Madeleine Rees mrees@wilpf.ch

Генерална секретарка, Women's International League for Peace and Freedom (Женска међународна лига за мир и слободу). www.wilpfinternational.org

1. UN Women (2012) Women's participation in peace negotiations: Connections between presence and influence, стр. 4 <http://tinyurl.com/UNWomen-peace negotiations-2012>
2. Дејтонски мировни споразум створио је децентрализовану Босну и Херцеговину, подијеливши земљу на два ентитета, Федерацију Босне и Херцеговине и Републику Српску, са слабом централном влашћу.
3. www.refworld.org/docid/3b00f4672e.html
4. Види, на примјер, Paffenholz T (2014) 'Civil Society and Peace Negotiations: Beyond the Inclusion-Exclusion Dichotomy', *Negotiation Journal*, Број 30, Издање 1, стр. 69-91.
5. Извјештаји са свих расправа доступни на: <http://womenorganizingforchange.org/en/events/retrospective-exercise/>

Тумачења Анекса 7: Испитивање утицаја на избјеглице које су остале у УК

Gayle Munro

Наглашавање кључне улоге повратка избјеглица за будућност Босне и Херцеговине носи ризик минимализирања дјелатности оних који су одабрали да не искористе право гарантовано Анексом 7.

За већину људи из Босне и Херцеговине (БиХ) који данас живе у Уједињеном Краљевству (УК), рат 1992.–1995. је директно утицао на њихову одлуку да напусте родну земљу, те да се привремено или стално настане у УК. Они који су деведесетих дошли у УК припадали су једној од три групе: они који долазе захваљујући босанском пројекту владе УК (група од 1000 особа које

је Високи комесар УН-а за избјеглице или Црвени крст идентификовао као посебно рањиве; многи од њих били су некадашњи затвореници концентрационих логора), они који долазе самостално или они који су евакуисани из медицинских разлога.

Поузданост квантитативних података о миграцији у УК не оставља простора за тачне процјене броја људи из БиХ који још

увијек бораве у УК, иако представници заједнице процјењују да их је око 10.000. Многи људи који су побјегли од сукоба у међувремену су се вратили – и наравно да је у потпуности исправно да након насилног сукоба они који желе да се врате 'кући' имају право да то и учине. Но, занимљиво је истражити питање избора или дјелатности оних који су већ изгубили тако много, посебно када се узме у обзир начин на који се уопштено говори о миграцији и азилу у европском (и ширем) контексту.¹

Инсистирање на повратку

Многи тврде да 'успјех' Дејтона зависи од спровођења Анекса 7 и повратка избјеглица, и међународна заједница је заиста склона нагласити важност повратка интерно расељених особа и избјеглица. Но, занимљиво је истражити могуће мотиве иза овог инсистирања на важности повратка избјеглица.

Да ли је то инсистирање мотивисано, као што неки тврде, жељом да се нагласи како дјело 'етничког чишћења' не смије да буде награђено задовољавањем територије?² Да ли је жеља за 'успјешним' повратком избјеглица дјелимично покушај да се умири преостали резултај кривице због катастрофалних одлука колективног неуспјеха међународне заједнице да позитивно интервенише у БиХ у раним фазама рата?

Многе европске владе показују све већу неспремност да пружи стално уточиште онима који бјеже из сукоба, а деведесетих је пракса била да се избјеглицима из рата у БиХ понуди 'привремена заштита' (као што су то радиле, на примјер, Њемачка и УК). Међународна заједница представља повратак као нешто што је кључно не само за дугорочни успјех мировног споразума већ и за коначно емоционално добробитан расељених особа. Да ли, пак, постоји могућност да све неумољивији закони о имиграцији неких европских влада доприносе реторици о важности повратка избјеглица?

Неизбјежно је да ће расправа о помирењу бити, најбоље речено, политички и емоционално набијена у земљи гдје многи починиоци никада нису одговарали за сву

бол коју су проузроковали. У том смислу, инсистирање да је повратак окосница успјешног Дејтона,³ и да наводно треба да обезбиди заштиту избјегличких повратника могуће је протумачити и као нешто што има једно суптилније, подмуклије значење. У постратној БиХ и сусједним земљама, гдје иницијативе помирења ријетко кад долазе од починилаца, Анекс 7 пребацује сву тежину очекивања на жртве. Они који су преживјели рат већ су добро упознати са кривњом живих. Постоји опасност да ће придавање толиког значаја њиховом повратку и повратку других људи сличних њима повећати емоционални терет оних чија је отпорност већ доведена до крајњих граница ужасима рата али такође и често знатним стресом који доноси искуство миграције.

Избјеглице из БиХ које сам интервјуисала током свог истраживања,⁴ у просјеку су чекале седам година на одлуку о свом имигрантском статусу, а најдужи период чекања износио је тринаест година.⁵ Интервјуисане особе говориле су о јаком осјећају физичке и емоционалне расељености, схвативши да их, након што су оставили своје куће бомбардоване или спаљене до темеља, или су били приморани одрећи се свих права на власништво своје имовине, у земљама 'уточишта' чека само привременост и несигурност; провели су године у вакууму без права на рад, а и без докумената потребних како би остварили привремени повратак а да притом не угрозе исход свог захтјева за добијање азила.

Могло би да се тврди како вјеровање у кључни значај повратка избјеглица за будућност БиХ парадоксално у себи носи ризик занемаривања права неких од најрањивијих избјеглица. Било би тешко потцијенити акумулисани и штетни утицај на ментално и емоционално здравље избјеглице која је, преживјевши рат и његове потоње посљедице као и имиграциони систем УК, изложена осјећају емоционалне кривице који може да изазове тврдња да је 'повратак избјеглица кључан за Босну'.

Мада је спровођење Анекса 7 кључно за заштиту права оних избјеглица и интерно расељених особа које желе да се врате, такође је важно препознати права оних који су

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

одлучили свој дом основати негдје друго. Прихватање одлуке ових избјеглица да се не врате представљало би позитиван корак ка препознавању и слављењу оне 'дјелатности' избјеглица чији се недостатак тако често оплакује у студијама о присилној миграцији.⁶

Gayle Munro

gayle.munro@salvationarmy.org.uk

Руководитељка истраживања, Salvation Army (Војска спаса).

www.salvationarmy.org.uk

Садржај овог чланка не мора нужно да одражава став Војске спаса.

1. Види *Forced Migration Review* број 51 (планиран за децембар 2015. године) на тему 'Destination: Europe'. www.fmreview.org/destination-europe

2. Dahlman C and Tuathail G Ó (2005) 'The legacy of ethnic

cleansing: The international community and the returns process in post-Dayton Bosnia-Herzegovina', *Political Geography* 24(5): 569-599. www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629805000223

3. Види, напријер, 'Albright urges Bosnian refugee return', BBC News, 31. август 1998. http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/161970.stm и 'Bosnia: Dayton will collapse unless refugees return', новембар 1997. http://refugeenews.tripod.com/nov97bosnia.htm

4. Истраживање на којем је заснован овај рад спроведено је у периоду 2008.–2013., када је ауторка била докторанткиња на Одјеку за географију Универзитета колџа у Лондону. У вријеме пројекта, испитаници су живјели у УК у просјеку око 15 година; велика већина их је стигла између 1990. и 1995. године.

5. Неки су добили статус избјеглице, док је другима продужена привремена заштита да би напосљетку добили дозволу за трајни останак.

6. Turton D (2003) 'Conceptualising Forced Migration', RSC Working Paper br. 12, Центар за избјегличке студије. Универзитет у Оксфорду www.rsc.ox.ac.uk/publications/conceptualising-forced-migration

Гласање у одсутности и његова улога у подстицању повратка

Ђорђе Стефановић и Neophytos Loizides

Када постоји стварна могућност повратка, шта утиче на одлуку присилних миграната да се врате у пријератна мјеста боравишта, често упркос веома тешким условима? Какву улогу може да има гласање у одсутности?

Велики број жртава 'етничког чишћења' вратило се у своје домове широм Босне и Херцеговине (БиХ), али ниједна општина није била успјешнија у поништавању посљедица етничког чишћења мирним путем од Дрвара у Западној БиХ. Године 1991, 97 посто од укупних 17.000 становника Дрвара били су Срби. Након напада хрватских војних снага у септембру 1995, изворно становништво сведено је на 83 старије особе које су живјеле у изолованим селима. Но, 2000. године, 70 % локалног становништва чинили су српски повратници, чиме је Дрвар постао прва општина која је већину пријератног становништва повратила мирним повратком.¹

Не само да су пријашњи становници Дрвара почели да се враћају у великом броју прије великог таласа повратка који је 1999–2000. захватио читаву земљу, већ су успјели да побиједу на локалним изборима, да освоје велику заступљеност

у полицијским снагама и јавној управи, те поврате демографски статус који су имали прије рата. То су учинили упркос веома снажном отпору са неких страна.

Овај чланак комбинује резултате теренског истраживања рађеног на подручју Дрвара 2011. године и податке сакупљене у БиХ у јуну и јулу 2013,² укључујући и податке о тренутним расељеним особама и повратницима. Анкете са расељеним особама раде се релативно ријетко, из више разлога. Ризично их је радити због личне безбједности испитаника, политички су осјетљива ствар и тешко је добити репрезентативан узорак расељених испитаника. У ратним зонама, присилни мигранти представљају рањиве али покретљиве популације; њихова рањивост чини их јако битним за друштвена истраживања, али је због њихове покретљивости уједно јако тешко да се утврди репрезентативност у процедурама

избора узорка. Зато се студије те врсте често фокусирају на доступну популацију у избјегличким камповима или квартовима, занемарујући особе које су боље интегрисане унутар ширег становништва. На концу, владе те међународне и невладине организације често су присиљене да доносе одлуке без консултовања са рањивим групама.

Судећи према подацима које смо прикупили, жене и жртве ратног насиља мање су спремне на повратак, чиме се потврђује улога коју у одлуци о повратку играју безбједност и сјећања на дом. Такође, старији Босанци са позитивним успоменама на пријератне међуетничке односе спремнији су на повратак од млађих особа или особа са лошим успоменама. Мања је вјероватноћа да ће се високообразовани присилни мигранти вратити, што је вјероватно повезано са лакшом економском интеграцијом ових људи у новим мјестима пребивалишта. Најмању спремност на повратак показале су младе жене, што може да буде повезано са већим бројем прилика за жене у урбаним дијеловима Босне (или западним земљама изгнанства) него у малим градовима или руралним подручјима Босне. И коначно, већи су изгледи да ће се особе расељене са подручја у којима је стопа повратак висока и саме хтјети да врате.

Искуство повратка у Босни указује на неколико ограничења међународно спонзорисаног одржавања мира. Чак и у оним градовима гдје је захваљујући напорима заједнице дошло до успјешног повратка, масовни повратак није попуштен добро осмишљеним и довољно финансираним локалним програмима економског развоја. Због тога су многи повратници поново отишли, углавном из економских разлога – да пронађу посао. Док су у прошлости градови у БиХ били у великој мјери мултиетнични, данас су запањујуће моноетнични. Ипак, постоје примјери успјешног повратка у мањим, моноетничким градовима и селима, посебно на подручју Дрвара.

Коалиција за Дрвар

Удружење расељених особа из Дрвара (Коалиција за Дрвар) основано је када је онима који су жељели да се врате постало

Мијешане групе српских и хрватских повратника у селу Букве, 2001.

јасно да власти у различитим дијеловима БиХ нису истински заинтересоване да им омогуће остваривање права на повратак. Једно од првих постигнућа вођа Коалиције за Дрвар је то што су успјели да убиједу своје присталице да гласају у пријератним мјестима боравка, противно жељама оних који су рачунали на гласове расељених Срба како би учврстили своју контролу у дијеловима БиХ гдје су сада боравили претежно Срби.

Чланом IV Анекса 3 Дејтонског мировног споразума прописано је да се “од држављана који више не живе у општини у којој су пребивали 1991. очекује да у тој општини гласају, било лично било у одсуству.”¹ Ова одредба о изборима омогућила је избјеглицама и интерно расељеним особама да гласају у одсуству у својим пријератним домовима а 1997, на примјер, Миле Марчета изабран је за начелника Дрвара захваљујући гласању у одсуству. Човјек којега су међународни медији описали као “симбол наде у земљи мржње”, начелник је успио да убиједи око 1600 до 2000 избјеглица да се

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

UNHCR/R. Chalesani

заједно са њим врате у општину. Упркос хрватском отпору, убиству двоје старијих повратника те покушају убиства самог Марчете, присилни мигранти успјели су да се врате на своја земљишта. Коалиција за Дрвар не само да је помогла поништити етничко чишћење, већ је имала и кључну улогу у задобијању подршке међународне заједнице као и локалне подршке мултиетничке Коалиције за повратак

прогнаних која је дјеловала широм земље.

Постер Коалиције за Дрвар приказивао је велику жуту мапу читаве Босне и Херцеговине и слику куће са малим димњаком. На постеру је писало: "Хоћу кући."

Примјер Дрвара наглашава колико је гласање у одсутности важно за успјешан повратак. У Дрвару, многе интерно расељене особе наставиле су да гласају у својим пријератним општинама, чак и док су биле у изгнанству. Као што је то прописано чланом 20.8 Изборног закона БиХ, гласање у одсутности за расељене особе остаће на снази све док Високи представник УН-а или Парламентарна скупштина БиХ² не донесе другачију одлуку. Гласачка права била су кључни дио Дејтонске структуре – за разлику од других УН-ових мировних посредовања, какав је Ананов план за Кипар који садржи значајна ограничења политичких права расељених особа. Како би се избјегла ситуација гдје у послеријатним

друштвима општинске власти представљају искључиво нове или старе становнике, али не и обје групе подједнако, мировни споразуми би требало да комбинују гласање у одсутности са системима дијељења моћи на локалном нивоу⁵ – а управо то недостаје у Дејтону. Такви институционални механизми могли би да омогуће избјеглицама и интерно расељеним особама да одрже финансијске, институционалне и политичке везе са својим мјестом поријекла.

Могу ли случајеви успјешног повратка у БиХ да се понове у другим послеријатним друштвима? Иако су неки услови специфични за Босну и тешко да могу бити поновљени – као што је изнимно велико присуство међународних агенција чиме је de facto створен протекторат – неки би могли да успију и на другим мјестима. Ако послеријатни договор омогући присилним мигрантима да гласају на локалним изборима у мјестима расељености (путем механизма гласања у одсутности), присилни мигранти могли би мирним путем да поново остваре учешће у локалним политичким институцијама и буду охрабрени да се врате.

Ђорђе Стефановић
djordje.stefanovic@smu.ca

Асистент, Одсек за социологију и криминологију, Универзитет Saint Mary.
www.smu.ca

Neophytos Loizides n.loizides@kent.ac.uk
Ванредни професор, Анализа међународних сукоба, Школа за политику и међународне односе, Универзитет у Кенту. www.kent.ac.uk

1. International Crisis Group (мај 2000.) *Bosnia refugee logjam breaks: is the international community ready?* ICG Balkans, Извјештај бр. 95. <http://tinyurl.com/ICG-Bosnia-May2000>
2. Податке је прикупила компанија Ипосс БХ из Сарајева, уз финансијску помоћ Истраживачког савјета за друштвене и хуманистичке науке из Канаде (Humanities Research Council of Canada), у склопу пројекта 'The Way Home: Peaceful Voluntary Return Project'. Ранију студију која се бави повратком у заједнице, види Стефановић D, Loizides N (2011) 'The Way Home: Peaceful Return of Victims of Ethnic Cleansing', *Human Rights Quarterly*, 33 (2): 408-430.
3. Види www.refworld.org/docid/3de495c34.html
4. Види https://www.izbori.ba/Documents/documents/English/Laws/Election_Law_of_BiH-eng.pdf
5. Види www.refworld.org/docid/3ae6a6e84.html

Дом након Дејтона: Интерно расељене особе у Сарајеву

Gruia Badescu

Искуства расељених особа у Сарајеву показују да живот у мјесту које људи сматрају сигурним и које пружа прилике може да буде пожељнији од повратка у мјесто поријекла. Партиципаторни урбани пројекти могу да помогну у потицању осјећаја припадања заједници који и даље недостаје.

Процјенује се да је око 90.000 тренутних становника Сарајева, главног града Босне и Херцеговине (БиХ), живјело другдје у БиХ прије рата. Неки су дошли у Сарајево да траже посао у годинама након рата, али је за многе живот у Сарајеву почео због расељавања током рата. У многим мјестима широм свијета, урбане интерно расељене особе, као категорију са специфичним профилем, локалне власти игноришу или их, у неким случајевима, негативно издвајају. Искуство расељених особа које сада живе у постдејтонском Сарајеву може да помогне у креирању дјеловања и политике, како у БиХ тако и у другим контекстима урбане расељености.

Сарајево

Анексом 7 Дејтонског мировног споразума предвиђа се право интерно расељених особа на повратак “у своје домове”, а не “у државе поријекла” како предвиђа устаљени оквир UNHCR-а. Ова специфичност заснива се на жељи међународних актера да процес ‘етничког чишћења’, који нису зауставили током рата, врате уназад. Поред тога, постоји и стајалиште

да су људи дубоко повезани са одређеним мјестом. То Roger Zetter назива “митом дома”, гдје је нагласак на географској локацији мјеста за које се сматра да остаје ‘дом’ без обзира на све. Због тога је у постдејтонској БиХ нагласак био на реституцији имовине и повратку. На први поглед, био је то успјешан процес јер су многи људи вратили своју имовину, а преко милион особа се вратило у БиХ. Међутим, у пракси су многи своју имовину након повратка продавали и то најчешће припадницима нових већинских група на дотичним локалитетима.

У потрази за ‘мирним тереном’ (cool ground)

Алтернатива приступа ‘повратка дому’ је приступ ‘потраге за мирним тереном’ у којем су одлуке људи да остану негдје друго повезане са осјећањем сигурности и приликама које проналазе на новим локацијама.¹ За многе расељене Босанце, повратак у предратне домове значио би да живе као мањима међу припадницима друге етничке групе, што и даље може да узрокује осјећај несигурности и страх од сукоба. Надаље, са падом социјалистичке индустријске економије, повратак значи избор између незапослености и живљења од земље, чему млађе генерације нису наклоњене.

Мјеста која представљају ‘миран терен’, с друге стране, пружају сигурност, у смислу да пружају заштиту од могућег анимозитета, огорчености или сукоба, као и боље изгледе за запослење. Док је за неке миран терен била нека земља у иностранству, други су га пронашли у великим градовима попут Сарајева, гдје је економија у бољем стању него у осталим дијеловима БиХ. Живот са људима са којима дијеле језик, а често и религијски и генерално културни код, за неке је био пожељнији од живота негдје друго и потребе да се суочавају са различитим језицима и културама.

Већина расељених особа које сам интервјуисао у Сарајеву рекле су ми да се у том граду

осјећају као код куће.² За неке осјећати се као код куће значи провести довољно времена на одређеном мјесту и навикнути се на њега. За друге осјећати се код куће значи бити окружен подржавајућим и ангажирајућим друштвеним мрежама. За неке је Сарајево постало дом јер је релативно велики град и стога истовремено мјесто анонимности и нових открића. За друге је, пак, величина града изазивала усамљеност и спутавала осјећај заједнице.

Једна од препрека да се људи осјећају код куће у Сарајеву је анимозитет и ароганција коју показује предатно становништво. Како је већина расељених истог етничитета и религијске припадности као и нова демографска и политичка већина (односно, Бошњаци), могло се очекивати да ће њихова интеграција бити несметана те да ће је власти олакшавати, а локално становништво пригрлити. Оно што се уствари десило оповргава ту претпоставку. Локалци се позивају на идеју сарајевског духа, којом означавају префињену урбану културу Сарајева, а дошљаке (новајлије, придошлице, дошље) представљају као руралне, примитивне, традиционалне, религијски радикалне – што су особине сажете у појму некултурних, оних који нису у стању да се прилагоде граду.

Бројне урбане интерно расељене особе које сам интервјуисао осврнуле су се на перципиране разлике између руралних ('необразованих') и урбаних ('образованих') дошљака:

"Таксиста причају о људима који су дошли овдје: ... [дошљаци] су необразовани, не знају се понашати, бацају смеће кроз прозор, а не у контејнер, и раде све те глупе ствари. Сигуран сам да има и таквих, али нису сви исти. Ја сам образован, не бацам смеће кроз прозор..." (Веада, 44)

"Има много анимозитета. Људи мисле да ако су негдје рођени тиме су одмах племенитији. Али онда се запиташ – [...] мислиш да си бољи од мене само зато што си рођен овдје?" (Нихад, 47)

Постојаност подјела унутар сарајевске урбане популације указује на то да стамбене мреже, мреже запошљавања и подршке треба да прате развој заједнице. Подјеле између група могу да се ублаже концентрисањем на заједничке изазове и прилике, радом на заједничкој визији у корист свих. Једна од области у којима ово може да се оствари је урбанистичко планирање

и развој. У интервјуима се показало да већина становника, како расељених тако и оних који то нису, има сличне проблеме урбаног живљења – који се односе на запосленост, саобраћај, урбане садржаје – те да рад на рјешавању ових проблема може да помогне у учвршћивању осјећаја заједнице.

Хуманитарни актери треба више пажње да посвете урбаним питањима и потребама урбаних интерно расељених особа. Један од могућих праваца дјеловања био би да хуманитарни актери заговарају код локалних власти за потребу укључивања локалних становника свих профила – укључујући и интерно расељене особе – у мале пројекте у заједници (у сарадњи са НВО-има у локалној заједници) и у шире партиципаторно планирање и развојне шеме. Важно би да се не одваја интерно расељене особе у сиромашним заједницама и тиме ризикује да се створи анимозитет између старосједилачке заједнице и интерно расељених особа; пројекти би радије требало да се баве цјелокупним структуралним проблемима подручја и темама које су од интереса за све становнике.³ Такав приступ би потицао осјећај припадања међу људима и олакшао инклузивнију урбану визију.

Gruia Badescu gb413@cam.ac.uk
Докторант, Centre for Urban Conflicts
Research (Центар за истраживање урбаних
сукоба), Универзитет у Кембриџу.
www.urbanconflicts.arct.cam.ac.uk

1. Види Allen T (yp.) (1996) *In Search of Cool Ground: War, Flight & Homecoming in Northeast Africa*. James Currey; такође види рад Stefa Jansena о босанским интерно расељеним особама.

2. У периоду 2013–2014. године, интервјуисао сам урбане интерно расељене особе у Сарајеву које имају различита поријекла, урбана и рурална, које су у Сарајево дошле директно као интерно расељене особе или су прво биле избјеглице у иностранству. Искрено се захваљујући организацији CESI на помоћ коју су пружили у овом истраживању, а посебно директорници CESI-ја, др. Селми Поробић, на њеној подршци. У моје истраживање о интерно расељеним особама није укључено Источно Сарајево (Република Српска); за више информација о сарајевским интерно расељеним Србима у Источном Сарајеву, види студију Armakolas I 'Sarajevo No More? Identity and the Experience of Place among Bosnian Serb Sarajevans in Republika Srpska', у Bougarel X, Helms E i Duijzings G (yp.) (2007) *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Ashgate.

3. Доступност стамбених капацитета није била проблем у Сарајеву на крају рата, што је неопходно за интерно расељене особе, јер је већина сарајевских Срба побјегла из града, напуштајући стамбене просторе. Поред тога, на брдима око града дошло је до јефтине, неформалне градње стамбених јединица.

4. Познато као интегрисани урбани развој заснован на подручју.

Збирни ефекат расељености због сукоба и због природне катастрофе у Босни и Херцеговини

Wesli H Turner

Неке од интерно расељених особа које живе у продуженом расељеништву у Босни и Херцеговини, попут интерно расељених Рома, посебно су биле рањиве на посљедице поплава и клизишта у мају 2014.

Током неколико дана у мају 2014. године, Босна и Херцеговина (БиХ) доживјела је најобилније кише у протеклих 120 година. Попот је довео до плављења ријека Босне, Дрине, Уне, Саве, Врбаса и њихових притока, чиме је оштећено 43.000 кућа, а покренута клизишта су уништила додатних 1952 куће у 81 општини.¹ Поплаве су погодиле више од 1,5 милиона људи (скоро 39 % становништва) и раселиле око 90.000 особа.

Многе особе расељене поплавама биле су интерно расељене особе повратници, бивше расељене особе које су се локално интегрисале и интерно расељене особе које и даље живе у продуженом расељеништву након сукоба, као и већ рањиве групе попут жртава сексуалног насиља у рату и жртава мина. Поновно су биле присиљене да напусте своје домове и траже уточиште код родбине или пријатеља или у привременим смјештајним објектима.

Интерно расељене особе у подручјима склоним опасностима

Приоритизација повратка – коју утврђује држава и међународна заједница – између 1999. и 2005. погоршала је степен рањивости неких интерно расељених особа, посебно интерно расељених Рома. Они који нису жељели да се врате и нису добили финансијску помоћ, често су се насељавали у ризичним подручјима близу обала ријека које су подложне поплавама или на обронцима брда који су склонии клизиштима, јер су једноставно градили на празним земљиштима. Без права власништва и других права над својом имовином, многе интерно расељене особе у оваквим ситуацијама налазе се под константном пријетњом да ће их власти деложирати. Поред тога, употреба јефтиних грађевинских материјала и ангажовање нестручних радника довело је до тога да су најрањивије интерно расељене

особе и избјеглице из рата од прије 20 година поновно особе подложне расељавању, овај пут услјед природне катастрофе.²

Национални акциони план за рјешавање проблема Рома у области стамбеног збрињавања позива на легализацију неформалних насеља и незаконито изграђених кућа, као и на доношење погоднијег законодавног оквира, али он још увијек није у потпуности спроведен,³ а на државном нивоу још увијек није донесен пропис о легализацији неформално изграђених стамбених јединица. Рјешавање имовинских спорова око земљишта на којима су те куће изграђене остаје општинска/кантонална одговорност два 'ентитета' и Брчко дистрикта.

Истовремено се новорасељени Роми и даље суочавају са дискриминацијом у приступу помоћи. У интервјуима који су спроведени са 373 расељене ромске породице у 20 општина, 45 % њих су рекле да су им куће уништене поплавама или клизиштима 2014. године.⁴ Они који су без одобрења и грађевинске дозволе градили на јавном земљишту немају право да траже помоћ за обнову због правног захтјева да се мора доставити доказ о власништву над уништеном имовином. Није јасно каква ће бити и да ли ће постојати помоћ у стамбеном збрињавању неформалних станара и других невласника.

Постављање приоритета у складу са потребама, не узроком расељености БиХ је примила помоћ од билатералних донатора, међународних организација и Европске уније (ЕУ) за рјешавање расељености узроковане поплавама 2014. године. У склопу тога, идентификовани су и објекти за збрињавање оних који нису могли да остану у својим домовима. У контексту једног другог програма (СЕВ II⁵) за затварање свих

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

колективних центара, који је финансирала Развојна банка Савјета Европе, постало је важно направити разлику између склоништа за особе интерно расељене сукобом и оне које су расељене због поплава и клизишта. Нова склоништа су постала позната као 'објекти за привремени смјештај' да се не би помијешала са 'колективним центрима' у којима су и даље смјештене особе интерно расељене сукобом.

Када се у земљи десе вишеструки таласи расељавања, приоритет треба да се да најрањивијим групама. Након почетног прилива постпоплавне помоћи, многе организације су се забринуле да ће расељеност узрокована поплавама преокренути напредак који је постигнут у повратку и локалној интеграцији особа интерно расељених сукобом, одложити рад на унапређењу животних услова интерно расељених особа у колективним центрима, те пољубати одређеност донатора да допринесе 'повратку након сукоба' (уколико би донатори одлучили да помогну онима који су расељени током недавне природне катастрофе, а не онима који су расељени прије 20 година).

Овај посљедњи страх није био неутемељен. Одмах након поплава, Министарство за људска права и избјеглице и ЕУ одобрили су преусмјеравање средстава намијењених за окончавање расељености узроковане сукобом на расељене због поплава и клизишта. Нагласак је био на рањивим популацијама, које укључују и 'ромске и расељене заједнице' али је остао захтјев да мора да се предочи доказ о власништву (да би се испунили услови за помоћ у обнову) и није било јасно да ли ће претходна помоћ коју су особе расељене сукобом примиле утицати на њихову квалификованост за помоћ повезану са поплавама. Није постојала званична смјерница за дјеловање донатора или власти у овом смислу.

Конечно, Федерално министарство расељених особа и избјеглица – из једног од два ентитета који управљају БиХ – преусмјерило је средства намијењена особама расељеним сукобом и искористило их да се прво помогне људима који су двоструко расељени, једном због субока и онда поновно због поплава и клизишта. Највеће питање се односи на помоћ за обнову стамбених

Фотографија коју је направила словеначка хеликоптерска екипа док су пружали помоћ људима погођеним поплавама у Босни и Херцеговини 2014.

јединица које су неформално изграђене, јер и даље не постоји законодавство или правни режим да се помоћ у обнову пружи онима који су куће неформално градили – првенствено интерно расељеним Ромима.

Дошло је до одређеног напретка у смислу да општине сада могу бесплатно да додјељују земљиште особама које су изгубиле куће у клизиштима. Роми који испуњавају постављене услове могу да траже такву врсту помоћи, али се и даље тражи предочавање неког доказа о власништву, који многи од њих немају. Расподјела слободног земљишта у општинама не рјешава адекватно стамбене потребе или специфичне проблеме – попут проблема с документацијом – с којима се сучава ромска заједница. Потребни су иновативни приступи којим би се сви ови изазови превазишли.

Wesli H Turner wesli.turner@gmail.com
Регионална аналитичарка, Internal Displacement Monitoring Centre (Центар за праћење интерне расељености).
www.internal-displacement.org

1. *Пројекција потреба за опоравком у Босни и Херцеговини, поплаве 14-19. мај*, Европска унија, 19. мај 2014. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/floods/rna-executive-summary.pdf
2. Поред тога, многи интерно расељени Роми немају званичан статус интерно расељених јер немају личне документе потребне за регистрацију.
3. *Акциони план за рјешавање проблема Рома у областима запошљавања, стамбеног збрињавања и здравствене заштите*, Влада Босне и Херцеговине, 2013, стр. 28. <http://tinyurl.com/BiH-Action-plan-Roma-2013> (на босанском језику)
4. ИОМ (јуни 2014) *Impact of the Floods and Landslides in Bosnia and Herzegovina on the Affected Roma Population: First Assessment Results*.
5. Види чланак Мајне А 'Bosnia and Herzegovina 20 years after Dayton', стр. 8-11.

Приједор: Поновно замишљање будућности

Дамир Митрић и Судбин Мусић

Јавна меморијализација у Босни и Херцеговини данас представља чин сјећања не само на оне који су током сукоба убијени већ и на мултиетничку стварност прошлих времена. Та артикулација се, међутим, опструира у градовима попут Приједора.

Политичке елите постдејтонске Босне и Херцеговине (БиХ) пажљиво надгледају своје историје о ономе 'шта се десило' током рата, кроз наставне планове и програме у школама, јавне емитере, јавне догађаје и меморијале који на свим странама углавном препричавају неизнијансирану причу о жртви и починиоцу. Важна компонента у овоме постало је и наметање ембарга на сјећања о предатној БиХ.

На сјеверозападу града Приједора, систематски спровођена политика етничког чишћења резултирала је убиством 3173 становника које су убиле српске власти, а једна трећина је страдала у злогласним концентрационим логорима Омарска, Кератерм и Трнопоље.

Потписивањем Дејтонског мировног споразума у новембру 1995. године, Приједор

је потпао под јурисдикцију Републике Српске (РС), а међу послеријатним политичким водством доминирали су они који су град 'етнички чистили' од неспрског становништва.¹ Анекс 7 Дејтонског мировног споразума прописује право свих избјеглица и расељених особа да се слободно врате у своје домове и у Приједору је релативно успјешно спроведен у односу на друге дијелове БиХ; у периоду од 1998. до 2003. године, око 10.000 Бошњака одлучило се вратити у родно мјесто.

Међутим, само се 20 % изворног бошњачког становништва вратило застало. До 2007. године, примарни покретач повратка била је потреба да се врати и обнови уништена приватна имовина. Након тога је дошло до стагнације у повратку, а многи повратници су одлучили да се пресеље преко међуентитетске граничне линије у бошњачко-хрватску Федерацију или да се придруже сродницима у егзилу широм свијета. Већину године њихове лијепе реновиране куће зјапе празне у Приједору. Уз становништво које стари и економију која не нуди никакве прилике младим људима – који све више напуштају град – Приједор се суочава са могућим поновним прањњем.

Политика меморијализације

Једнако забрињавајућа је и политички санкционисана култура негирања ратних злочина почињених над неспрским становништвом. Локалне власти редовно користе своју политичку моћ да се умијешају у јавне меморијализације или да их забране. Најочитији случај десило

Sudbin Musić

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

се у мају 2012. године када је градоначелник Марко Павић дао инструкцију полицији да заустави планирану комеморацију којом се обиљежавала двадесета годишњица од убиства 266 жена и дјеце у Приједору, а забрањено је и идуће окупљање планирано за 10. децембар те године. У међувремену, особе које су преживјеле злогласни концентрациони логор Омарска и даље чекају на своје службено мјесто сјећања.

Локална влада је 2004. године продала индустријски комплекс Омарска највећем свјетском произвођачу челика, компанији ArcelorMittal Steel, која је у више наврата забрањивала приступ бившем концентрационом логору у сврхе комеморације. Најконтроверзније је било одбијање компаније да дозволи приступ комплексу Омарска 2012. године када се обиљежавала двадесета годишњица од успостављања концентрационог логора 1992. Тек након интензивног притиска јавности, управа је коначно дозволила да се настави са обиљежавањем.

Просторије комплекса Омарска представљају много више од поља убијања у крвавом рату. Као ослонац предатног југословенског Приједора, такође утјеловљују

сјећања на вријеме прије сукоба. Била су то мјеста у којима су комшије радиле један крај другог градећи просперитет општине, просперитет који су сви дијелили. Тако да је меморијализација онога што се десило 1992. године такође чин сјећања на ранију мултиетничну стварност – а управо то поновно замишљање прошлости локалне власти одлучно настоје негирати.

Немогућност помирења јединства и етничког чистиња у сржи је проблема с којим се данашња БиХ суочава. Како су моје комшије могле да мутирају у моје убице? Можда је немогуће одговорити на ово питање, али је његова артикулација у јавним просторима нужан темељ за будућност која обухвата све народе земље.

Дамир Митрић d.mitric@latrobe.edu.au
Истраживач на постдокторату,
Универзитет Ла Троб, Мелбурн.
www.latrobe.edu.au

Судбин Мусић sudba8@hotmail.com
Суоснивач удружења Мостови за
будућност. www.mojprijedor.com

1. Ito A (2001) 'Return to Prijedor: Politics and UNHCR', *Forced Migration Review* issue 10 www.fmreview.org/sites/fmr/files/textOnlyContent/FMR/10/11.htm

Орбита ArcelorMittal-a

У мају 2012. године десио се прилично бизаран обрат – мјесец дана пред отварање Олимпијских игара у Лондону, особе које су преживјеле логор Омарска оптужиле су ArcelorMittal Steel да је у изградњи 115 метара високе скулптуре назване *ArcelorMittal Орбита* за Олимпијски парк у Лондону кориштена жељезна руда из приједорског рудника. Како су тврдили да је жељезна руда ископана на локацији Омарске и да садржи тијела и даље несталих Бошњака који су разбацани по неозначеним масовним гробницама (тврђња коју је компанија негирала), преживјели су скулптуру присвојили као меморијал у егзилу за Омарску.

За преживјеле Бошњаке, скулптура *Орбита* означава тугу коју у свом родном граду не могу јавно да дијеле и баца дужу сјену на прошло вријеме у којем нису могли ни да замисле губитке који су уследили. Чињеница је да се налази близу лондонске олимпијске ватре и да чак и обликом подсећа на сарајевску Олимпијаду из 1984. – када су данашње 'жртве' и 'починиоци' били комшије у земљи која је поносно гледала на свијет и показивала му своје мултиетнично друштво. *Орбита* такође представља и економску опустошеност Приједора коју данас проживљавају незапослени повратници; жељезна руда која је некада представљала сигурност просперитетног града данас је у рукама мултинационалне компаније.

Масовне евакуације: Учење из прошлости

Caelin Briggs

Двадесет година након евакуација из босанских 'безбједних зона', хуманитарни радници се и даље боре са дилемама око хуманитарних евакуација.

Од 1993. до 1995. године, хуманитарни актери имали су више неуспјелих покушаја да евакуирају цивиле из сребреничке енклаве. Српске снаге су 11. јула 1995. пробиле јужни руб града, што је узроковало масовно кретање 25.000 људи који су очајнички жељели да побјегну прије пада енклаве. Уједињене нације (УН) прогласиле су Сребреницу "безбједном зоном", али како су се српске снаге пробијале улицама, ни мировне снаге ни хуманитарни радници нису могли да заштите цивилно становништво.

Евакуација и 'размјене становништва' биле су уобичајена ствар током рата у Босни и Херцеговини и често су им у томе помагале међународне организације код којих је потреба да се пронађе начин да се људи заштите од већег зла превагнула над забринутости због саучесништва у етничком чишћењу. Многа потпомогнута кретања из безбједних зона у јулу 1995. представљала су присилна премјештања једнако као и евакуације, а одликовале су их сличне, престашне карактеристике: мушкарци су одвајани од породица и заробљавани, конвоји су заустављани и претраживани, камиони са мушкарцима су преусмјеравани и хиљаде тих мушкараца више нико никада није видио.

Паралеле: Балкан и Сирија

Након двадесет година, хуманитарни радници се боре са бројним сличним изазовима у околностима евакуација и опсада. У фебруару 2014. године, од УН-а је затражено да помогне при евакуацији из Хомса, Сирија, а већину услова су биле договориле стране у сукобу без учешћа хуманитарне заједнице. Међу наметнутим условима био је и захтјев да хуманитарни радници не смију да евакуирају мушкарце од 15 до 55 година. Иако су хуманитарни актери коначно успјели испреговарати да се од тог услова одустане, нису били у стању спријечити затварање стотина мушкараца у сврхе испитивања. Што

су ти мушкарци дуже у заточеништву, то су болније и очитије паралеле са Балканом.

Евакуације цивила из опкољених подручја могу да представљају критичну заштитну мјеру у суочавању са непосредним насиљем. У неким случајевима, евакуација може да буде једина доступна опција за спашавање живота. Али често, ако не и увијек, евакуацију прате озбиљне дилеме. Некада нема доброг исхода на виду, а хуманитарни радници имају задатак да међу искључиво лошим опцијама одлуче која је најмање штетна. Имајући то на уму, важно је да хуманитарни радници промисле о лекцијама наученим на Балкану и у другим евакуацијама које су се десиле у двије деценије након тога да би могли да израде стратегије минимизирања штете. Те лекције укључују:

Не чекајте са рјешавањем тешких проблема док не буде прекасно: Ако се о потенцијалним дилемама и компликацијама не разговара до тренутка када већ треба да се деси евакуација, особље на терену ће бити препуштено само себи у доношењу брзих одлука. Организације би требало да на институционалном нивоу разматрају честе дилеме и израде смјернице за особље.

Пажљиво мапирајте потенцијалне дилеме: Мапирање потенцијалних дилема пресудан је допринос управљању компликацијама до којих може да дође током евакуације а може, што је можда и важније, да помогне и хуманитарним радницима у одлучивању да ли да уопште наставе са евакуацијом. У неким околностима ризици повезани са евакуацијом могу да превагну над вјероватним предностима. Одлучујући фактор није сама дилема већ ниво ризика који она подразумева и начин на који се он уклапа у непосредни императив да се становништво пресели.

Примијените систематски приступ анализи ризика: Када се направиле контекстуализирана листа могућих дилема, хуманитарни актери би требало да процијене

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

озбиљност сваке дилеме, омјер ризика и ургентности евакуације, као и могућности смањења ризика. Оваква процјена помаже у одлучивању о томе да ли да се евакуација спроведе, а ако се спроводи, процјена може да помогне хуманитарним актерима да направе план за најбољи случај, најгори случај и највјероватнији случај.

Размјењујте оно што научите: У случају високоризичних интервенција какве су евакуације, и даље се оклијева да се отворено разговара о томе шта је добро прошло, а шта не. Имајући на уму да се многе дилеме и изазови стално понављају, неопходно је да дијелимо лекције које смо научили.

Закључак

Када дође до евакуације цивила, то значи да политичке вође нису успјеле да постигну споразум, државе нису заштитиле своје грађане, а стране у сукобу нису испоштовале своје обавезе према међународном хуманитарном праву. Ни евакуације нису рјешење – оне представљају привремену мјеру којом се спасавају животи и примјењују се само када се исцрпе све остале опције. Важно је подсећати на ово да би се схватила улога хуманитарних радника у таквом контексту. Постоји тенденција да

се хуманитарне евакуације посматрају као успјех и рјешење кризе, али нису ни једно ни друго. У најбољем случају, евакуација може да се пружи краткорочна заштита којом се спасавају животи и купи вријеме да вође пронађу рјешење, али евакуација као таква не може дугорочно ни да спријечи ни да одговори на неуспјех заштите.

Хуманитарни актери морају да подузму сваку могућу мјеру да промовирају безбједност и добробит заједница погођених сукобом, што укључује и евакуације када су оне нужне. Али, на крају, одговорност за проналажење сталних рјешења за кризу и даље је на политичким вођама и држави.

Caelin Briggs caelin.briggs@nrc.no
Савјетница за хуманитарну политику и заштиту, Norwegian Refugee Council (Норвешки савјет за избјеглице).
www.nrc.no

Норвешки савјет за избјеглице недавно је издао водич под називом *Considerations for Planning Mass Evacuations of Civilians in Conflict Settings* (Осврти на планирање масовних евакуација у контекстима сукоба). Молимо вас да контактирате NRC Geneva за више информација
nrcgeneva.policy@nrc.ch

Враћање Босни: Ретроспективни поглед на наслијеђе сукоба

Brad K Blitz

Поучно је да се поново испита наслијеђе како сукоба у Босни и Херцеговини тако и послјератног искуства и насељавања, како бисмо разумјели начин на који је овај европски сукоб припремио терен за значајне институционалне промјене на пољу хуманитарне заштите и како се, након двадесет година, лекције научене из овог искуства сада игноришу.

Иако се више од 1,2 милиона Босанаца који су побјегли од сукоба још увијек није вратило, велика већина успјела је да добије статус избјеглица у земљама уточишта. Њемачка и Аустрија примиле су стотине хиљада избјеглица, од чега је већина добила привремену заштиту од четири или пет

година, а послје су се или вратили у Босну и Херцеговину или су кренули даље у треће земље попут Аустралије. Друге земље, као што су Шведска, Сједињене Америчке Државе, Канада и Уједињено Краљевство давале су статус избјеглице, мада у мањој мјери. На тај начин, Босна и Херцеговина

(БиХ) успоставила је велику и важну дијаспору од које њена влада очекује да помогне у економском препоруду земље.

Осим што је пружила међународну заштиту, међународна заједница је доста уложила у програм политичке реконструкције земље. Основала је Дом за људска права, Међународни кривични суд за бившу Југославију (МКСЈ), а последице и посебне судове за ратне злочине који дјелују у регији. Такође је успоставила и Канцеларију високог представника и надгледала процес пребацивања контроле над институцијама у европске руке, током једног периода израженог наднационалног развоја и европских интеграција. Док је Европа наметала свој план бившој Југославији – тако што је, на примјер, захтијевала бољу регионалну сарадњу и израдила вишестепени план који би, у случају успјешног спровођења, отворио врата приступу Европској унији – постало је јасно да је БиХ из рата изашла не као независна држава, већ прије као међународни протекторат.

Најупадљивији примјер политичког уплитања Запада је наметање новог уставног поретка кроз Дејтонски мировни споразум, који је довео до реконфигурације државе и успостављања низа кантона и подјеле на два ентитета (заједничке хрватско-муслиманске Федерације БиХ и мини-државе Босанских Срба, Републике Српске), чиме је БиХ постала

својеврсни микс Белгије и Швајцарске. Овакав уставни поредак, којим је очувана етничка подјела створена за вријеме рата, касније је осудио Суд за људска права у пресуди *Сејдић и Финци против Босне и Херцеговине* зато што не дозвољава Ромима, Јеврејима и осталим да се кандидују за чланове највиших државних органа.

Независна, послијератна Босна и Херцеговина по много чему се разликовала од мултиетничке и претежно секуларне републике из бивше Југославије. У рату је изгубила своју омладину, уништена је њена производна база, многи су остављени без икакве наде у бољу будућност, а ратни злочинци који су били покретачи и учесници у рату живјели су заштитени у сусједној Србији и Хрватској. Тек је могућност приступања Европској унији, најприје Хрватске а потом и Србије, учинила да се ове двије земље удаље од етнички српског и етнички хрватског становништва у Босни и Херцеговини. Док је Хрватска приступила Европској унији 2013. године, а Србија има статус земље кандидаткиње и чека на почетак преговора, БиХ је читаву једну генерацију далеко од Европе. Кључна линија разграничења још увијек у стварности дијели земљу.

Изнанајућу промјену представља економски развој Републике Српске, која је прије само десет година била

Хвала свим нашим донаторима у 2014–2015. години.

FMR у потпуности зависи од спољног финансирања и њиме покрива све трошкове пројекта, као и особља. Искрено цијенимо подршку и сарадњу сједећих донатора.

CAFOD • Catholic Relief Services-USCCB • Danish Refugee Council • European Union • Henry Luce Foundation • ISIM, Georgetown University • Islamic Relief Worldwide • Luxembourg Ministry of Foreign Affairs • John D and Catherine T MacArthur Foundation • Mohammed Abu-Risha • Norwegian Ministry of Foreign Affairs • Norwegian Refugee Council/Internal Displacement Monitoring Centre • Oak Foundation • Open Society Justice Initiative • Oxfam • Regional Development and Protection Programme • Swiss Agency for Development and Cooperation/Swiss Cooperation Office - Afghanistan • Swiss Federal Department of Foreign Affairs • UN-Habitat • UNHCR • UNOCHA • US Conference of Catholic Bishops • Women's Refugee Commission • World Relief

Такође желимо да захвалимо свима који су подржали припрему и дистрибуцију часописа FMR личним донацијама на нашој веб-страници за прикупљање средстава www.fmreview.org/online-giving.

септембар 2015

www.fmreview.org/dayton20-serbian

захваћена екстремним сиромаштвом а сада пролази кроз период релативног благостања захваљујући свом рудном богатству. Важна последица тога је додатно јачање властодржаца, који цијене етничку «чистоту» више од свега осталог и који нису урадили скоро ништа да надокнаде људски капитал изгубљен у рату, већ инсистирају на пуном отцјепљењу.

Лекције из историје

Након двадесет година, вријеме је за преиспитивање пројекта повратка. Иако Анекс 7 Дејтонског мировног споразума формално садржи и обавезивање на повратак, неиспричана прича послјератне независне БиХ је да су се многи њени држављани вратили, а онда поново отишли назад у земље домаћине или су реемигрирали у Аустралију, САД и Канаду. Наговјештај да ће повратак бити «трајно рјешење» коси се са стварношћу у послјератној БиХ. Ипак, могу да се науче важне лекције из блиске, како ратне тако и поратне прошлости ове земље.

Као прво, искуство људи који су се почетком рата склонили у приватном смјештају као интерно расељене особе или су побјегли у иностранство драстично се разликује од искуства људи који су затражили заштиту од међународних агенција, укључујући и Високог комесара УН-а за избјеглице. А сви они заједно имали

су искуства знатно различита од људи који су остали тамо гдје су се затекли почетком рата, често живећи у опсадном стању. У већини случајева, они који су тражили склониште у привременим смјештајима а не у камповима интегрисани су пуно брже, било у земљама домаћинима или унутар БиХ. Чињеница да након двадесет година у колективним центрима у БиХ још увијек станују особе расељене током рата представља срамногу осуду политике која је у суштини политика привремених таборишта.

Као друго, они који су се надали правди, и кроз Међународни суд правде и посебне трибунале, укључујући МКСЈ, остали су дубоко разочарани. Сусједне земље БиХ одбиле су да предају најзначајније починиоце насиља и распририваче мржње. Зов правде представља моћан и важан мотивирајући фактор за избјеглице, али не би требало да га се пренаглашава.

Као треће, повратак је много теже остварити него што је то представљено БиХ, њеним држављанима и њеним заштитницима. Пројекат повратка није успио да обнови БиХ, и потребно је да се испитају нови модели миграције, укључујући и веће кружно просторно кретање и одгођену повратничку миграцију, можда чак и када су људи у годинама за пензију.

Најпозитивнији примјер из босанског искуства још увијек је управљање

FMR Међународни савјетници и савјетнице

Савјетници и савјетнице дјелују у личном капацитету и не представљају нужно своје институције.

Lina Abirafeh

Lebanese American University

Guido Ambroso

UNHCR

Alexander Betts

Refugee Studies Centre

Nina M Birkeland

Norwegian Refugee Council

Dawn Chatty

Refugee Studies Centre

Jeff Crisp

Independent consultant

Mark Cutts

OCHA

Eva Espinar

University of Alicante

Elena Fiddian-Qasmiyeh

University College London

Rachel Hastie

Oxfam GB

Lucy Kiama

Refugee Consortium
of Kenya

Khalid Koser

Global Community Engagement and Resilience Fund

Erin Mooney

UN Protection Capacity/ProCap

Steven Muncy

Community and Family Services
International

Kathrine Starup

Danish Refugee Council

Richard Williams

Independent consultant

Поглед на Сарајево са уништене зграде парламента, 1996.

хуманитарним напорима током рата и примање више од два милиона људи којима је очајнички требала заштита. Са тачке гледишта земаља домаћина, то доказује да је привремена, опсежна хуманитарна заштита могућа. Историја хуманитарне заштите у БиХ посебно је релевантна за данашње ужасе сукоба у Сирији који је уништио већину земље и проузроковао расељење више од осам милиона људи. Док земље чланице Европске уније још увијек не могу да се сложе око премјештања 60.000 сиријских

избјеглица, босанско искуство показује да људи могу да буду учинковито заштићени, премјештени и интегрисани унутар Европе. Сарадња је могућа. То мора да буде једна од кључних порука ове трагедије.

Brad K Blitz brad1@mdx.ac.uk
Професор међународне политике,
Универзитет у Мидлсексу. www.mdx.ac.uk
Види Blitz В К (Ur.) (2006) *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*, Cambridge University Press.

